

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra historie

**Podkarpatská Rus v podmínkách první
Československé republiky v české literární
tvorbě**

Bakalářská diplomová práce

Autor: Jakub Kaňkovský

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jana Burešová, CSc.

Olomouc 2023

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *Podkarpatská Rus v podmínkách první Československé republiky v literární tvorbě* vypracoval samostatně pod odborným dohledem vedoucí práce a s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne

.....

Podpis

Poděkování

Tímto bych rád poděkoval zejména vedoucí mé bakalářské práce prof. PhDr. Janě Burešové, CSc. za její čas, cenné odborné rady a velmi vstřícný přístup při vedení této práce. Nakonec bych chtěl poděkovat své rodině a přátelům za neustálou podporu během studia a za pomoc s korekturou textu.

Obsah

Úvod.....	- 5 -
Literatura	- 7 -
Prameny.....	- 8 -
1 Podkarpatská Rus	- 9 -
1.1 Podkarpatská Rus před rokem 1920	- 9 -
1.2 Situace na Uherské Rusi v posledních dnech války	- 12 -
1.3 Huculská republika v Kudějově románu	- 12 -
1.4 Pokus Rusínů o samostatnou existenci.....	- 14 -
1.5 Vztah Čechů k Podkarpatské Rusi	- 17 -
2 Podkarpatská Rus jako součást první Československé republiky	- 21 -
2.1 Připojení Podkarpatské Rusi k ČSR.....	- 21 -
2.2 Situace Rusínů v počátcích Československé republiky.....	- 23 -
2.3 Reformy na Podkarpatské Rusi	- 26 -
3 Zájem Čechů o Podkarpatskou Rus.....	- 30 -
3.1 Informování české veřejnosti o Podkarpatské Rusi.....	- 30 -
3.2 Podkarpatská Rus v českém tisku.....	- 31 -
3.3 Banditismus na Podkarpatské Rusi v tvorbě Ivana Olbrachta.....	- 34 -
3.4 Čapkova mystičnost Podkarpatské Rusi.....	- 37 -
3.5 Židé a antisemitismus v meziválečné próze	- 40 -
4 Změny v situaci Podkarpatské Rusi v důsledku Mnichovské konference a vídeňské arbitráže.....	- 43 -
5 Postavení Podkarpatské Rusi v podmínkách první ČSR	- 46 -
Závěr.....	- 48 -
Seznam pramenů a literatury	- 50 -
Prameny.....	- 50 -
Literatura	- 50 -
Resumé.....	- 53 -

Úvod

Podkarpatská Rus, jako nejvýchodnější cíp první Československé republiky bývá mnohdy v odborné literatuře zcela opomíjena. Dějiny Podkarpatské Rusi jsou velmi úzce spjaty s dějinami Československa, proto by mělo být tomuto území věnováno více pozornosti než doposud. Česká a slovenská socialistická historiografie se problematikou Podkarpatské Rusi v letech 1918-1946 příliš nezabývala. Změnu v tehdejší poznání přinesla až devadesátá léta, od této doby vzniká stále více monografií a článků na toto téma, které nám umožní Podkarpatskou Rus lépe poznat. Pro historika se tak nabízí několik způsobů, jak práci pojmout a na co se zaměřit. Z tohoto důvodu se má bakalářská práce nebude opírat o prameny úřední proveniencí či soukromé povahy, nýbrž o prameny literární.

Ve své práci se zabývám realitou poměrů na Podkarpatské Rusi v letech 1918–1939. Cíle práce, daného jejím názvem, se pokusím dosáhnout s využitím odborné literatury vydané v posledních přibližně třiceti letech a metodou obsahové analýzy zvolených typů literárních pramenů z meziválečného období. Jako historický pramen tedy poslouží prozaická díla československých literárních autorů, konkrétně Ivana Olbrachta, Karla Čapka a Zdeňka Matěje Kuděje. Všichni tři spisovatelé zasadili svá díla do prostředí Podkarpatské Rusi, kde strávili určitý čas a prostřednictvím svých děl chtěli představit a přiblížit Čechům tento pro ně až doposud neznámý kraj. Ivan Olbracht v knize *Nikola Šuhaj loupežník* líčí osudy vojenského zběha, kterého díky kouzelnému lektvaru nemůže zasáhnout žádná kulka a on společně se svým bratrem uniká československým četníkům. V Čapkově novele *Hordubal* je ústřední postavou muž, který se po osmi letech vrací z Ameriky domů na Podkarpatskou Rus a doufá, že svůj domov najde v takovém stavu, v jakém ho opouštěl. Oproti tomu román *Horalská republika* Z. M. Kuděje vypráví o válečných střetnutích, které předcházely samotnému připojení Podkarpatské Rusi k Československu. Svě hrdiny autor stylizoval do role huculských bojovníků, kteří se nebáli pro svůj národ zemřít. Každý z pramenů je svým způsobem jiný, neboť se věnuje zcela jinému období ve velmi krátké historii první Československé republiky, proto jsou vhodné pro komparaci s odbornou literaturou.

Záměrem práce je porovnat informační obsah odborné literatury s obsahem mnou zvolených pramenů. Budu zjišťovat, do jaké míry nám literární tvorba o Podkarpatské Rusi umožňuje nahlédnout do tamní problematiky a jestli mohou být pro historika tyto konkrétní prameny v kontextu první Československé republiky přínosné. Při hledání společných znaků se zaměřím především na historické pozadí děje. Zda se kryje s dobou, kdy Podkarpatská Rus byla

součástí Československa, a jestli lze z těchto pramenů vyčíst podrobnější informace o životě v Zakarpatí v meziválečném období. Konkrétně, zda nám umožní blíže poznat okolnosti začlenění Podkarpatské Rusi k ČSR, její rozvoj či její následný boj o autonomii. Následně se při analýze pramenů zaměřím na tamní hospodářské poměry, státní správu, politický život, etnické složení obyvatel a na náboženské poměry. Jedná se o hlavní aspekty, na jejichž základě bude probíhat komparace pramenů s odbornou literaturou. Vedle beletrie jsem analyzoval rovněž novinové články od těchž autorů týkající se Podkarpatské Rusi. Tento typ pramene mi následně pomůže objasnit vztah a celkovou angažovanost spisovatelů v problematice Podkarpatské Rusi. V neposlední řadě se práce zabývá komparací samotných pramenů mezi sebou, zejména po stránce historické autentičnosti, a s tím i souvisejícího přínosu pro tento výzkum.

Podkarpatská Rus se ve dvacátých a třicátých letech 20. století stala cílem mnoha československých historiků, geografů, jazykovědců, etnografů a spisovatelů, kteří zde vedli svůj výzkum, čerpali inspiraci pro svá díla a jejichž produkce byla v prvních letech existence ČSR podporována. Měli snad českoslovenští prozaičtí autoři a badatelé za úkol ve svých dílech zvýšit povědomí o tomto regionu? Nebo se jim pouze zalíbila příroda, zdejší lid a místa, kde se zastavil čas? Zvláště beletrie byla a je dostupnější širšímu okruhu lidí než odborná literatura, proto lze uvažovat o této formě propagace. Jednalo se snad o organizovaný krok ze strany státu, který chtěl nejen prostřednictvím novinových článků upozornit, že i toto území je nyní součástí nově vzniklé republiky? Toto jsou další otázky, na které se práce pokusí odpovědět.

Stávající odborná literatura je prioritně zaměřena na společenskopolitické a hospodářské aspekty života na Podkarpatské Rusi. Z tohoto důvodu je krásná literatura pro historika dalším z možných typů pramenů, který dovoluje do jisté míry zjistit informace z určitého časového úseku o každodennosti života daného území. Přiblíží nám atmosféru, zvyklosti, tradice, způsob života nejen na podkarpatském venkově.

Literatura

Problematikou Podkarpatské Rusi se českoslovenští historici zabývají již více než jedno století. První práce začaly vznikat ještě před připojením Podkarpatské Rusi k Československu, v době, kdy ve světě vrcholila Velká válka a uvažovalo se o poválečném uspořádání Evropy. Proto je zářející, že Podkarpatské Rusi nebylo v následujících desetiletích v československé historiografii věnováno tolik pozornosti, kolik by si zasloužila. Najdeme o ní sice zmínky ve všech syntézách československých dějin 20. století, avšak vždy jen okrajově.¹ Často věnují svou pozornost pouze zásadním událostem, které přímo souvisejí s Československem – tj. začleněním Podkarpatské Rusi do Československa, následnou okupací tohoto území Maďarskem a připojení k SSSR.²

Monografií a odborných článků o Podkarpatské Rusi z meziválečného období je opravdu velmi málo. Zabývaly se především postavením Podkarpatské Rusi v Československu, kde si všimaly jejího politického, sociálního a hospodářského rozvoje.³ Za zmínku stojí například dílo Kamila Krofta *Podkarpatská Rus a Československo*⁴, nebo sborník *Klub přátel Podkarpatské Rusi*⁵, v němž byly publikovány odborné studie týkající se tohoto území. Po roce 1945 se z pochopitelných politických důvodů téměř vytratil zájem o studium Podkarpatské Rusi. Pro období první československé republiky a s ním spojeného územního rozsahu nebylo totiž v tehdejší odborné, politicky zbarvené literatuře místo. Dočteme se v ní, že připojení Podkarpatské Rusi k Československu bylo interpretováno jako dohoda představitelů české buržoazie s reprezentanty podkarpatských Rusínů, prosazená pomocí vojenské okupace.⁶ K připojení tedy došlo proti vůli domácího lidu, zatímco připojení k Ukrajinské SSR v roce 1944 proběhlo z vůle lidu.⁷ Tyto myšlenky se zřetelně odráží ve studiích Ivana Krempy⁸, který se věnoval v rámci marxistické historiografie problematice tohoto území nejvíce, neboť jako jediný měl přístup ke všem archivním pramenům.⁹

¹ HARNA, Josef: *Česká a slovenská historiografie a publicistika o Podkarpatské Rusi*. In: Československá historická ročenka, 2, 1997, s. 14. (dále jen HARNA, J.: *Česká*.)

² RYCHLÍK, Jan – RYCHLÍKOVÁ, Magdaléna: *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918–1946*. Praha 2016. s. 15. (dále jen RYCHLÍK, J. – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Podkarpatská*.)

³ RYCHLÍK, J. – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Podkarpatská*. s. 15

⁴ KROFTA, Kamil: *Podkarpatská Rus a Československo*. Praha 1935.

⁵ ZATLOUKAL, Jaroslav (ed.): *Klub přátel Podkarpatské Rusi*. Bratislava 1936.

⁶ HARNA, J.: *Česká*. s. 14.

⁷ RYCHLÍK, J. – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Podkarpatská*. s. 16.

⁸ KREMPA, Ivan: *Připojení Zakarpatské Ukrajiny k Československu*. Československý časopis historický 26, 1978. č. 5, 713–739.

⁹ RYCHLÍK, J. – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Podkarpatská*. s. 14–15.

Oživení československé historiografické produkce o Podkarpatské Rusi přichází zejména po revoluci v roce 1989, kdy vzniká stále více a více ucelených monografií a odborných studií na toto téma. O komplexnější přehled se pokoušejí historikové na východním Slovensku na Prešovské univerzitě.¹⁰ Zejména Peter Švorc¹¹, který je autorem více monografií a několika odborných článků na toto téma. V České republice podobná instituce, která by se soustavně věnovala dějinám Podkarpatské Rusi, chybí.¹² Přesto jsem se rozhodnul pro práci s historickou odbornou literaturou posledních přibližně třiceti let, jedná se o velmi širokou škálu různých zdrojů, které informativně pokryly celé sledované období.

Prameny

Jak už jsem nastínil v úvodu, podstatou této bakalářské práce jsou prameny narativní povahy, tedy beletrie. Konkrétně se jedná o prozaická díla dvou předních meziválečných autorů – Ivana Olbrachta¹³ a Karla Čapka¹⁴, kteří byli rovněž novináři, proto jsem se rozhodnul konfrontovat jejich díla nejen s odbornou literaturou, ale rovněž s jejich vlastní novinářskou tvorbou. Třetím z autorů, jehož dílo posloužilo jako pramen je spisovatel Zdeněk Matěj Kuděj.¹⁵

Každý z autorů zasadil svůj román do jiného časového úseku Podkarpatské Rusi, což mi následně umožnilo práci chronologicky rozdělit do několika částí na základě konkrétních sledovaných období. Román *Horalská republika* se odehrává bezprostředně po konci Velké války, v době, kdy se rozhodovalo o poválečném uspořádání Evropy, a tedy i o tom, k jakému státu se Podkarpatská Rus připojí. *Nikola Šuhaj loupežník* naopak vypráví o prvních letech společného soužití Čechů a Rusínů, kdy na Podkarpatské Rusi v nově vzniklé republice zavládnul chaos. Třetí zmíněné dílo *Hordubal* je zasazeno do doby, kdy ve světě vrcholila hospodářská krize, která výraznou měrou zasáhla i Rusíny na Podkarpatské Rusi.

¹⁰ HARNA, J.: *Česká*. s. 16.

¹¹ ŠVORC, Peter: *Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918–1946*. Praha 2007. (dále jen ŠVORC, P.: *Zakletá*.)

¹² RYCHLÍK, J. – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Podkarpatská*. s. 20.

¹³ OLBRACHT, Ivan: *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha 2005. (dále jen OLBRACHT, I.: *Nikola*.)

¹⁴ ČAPEK, Karel: *Hordubal*. Praha 2009. (dále jen ČAPEK, K.: *Hordubal*.)

¹⁵ KUDĚJ, Zdeněk Matěj: *Horalská republika: Román z Podkarpatské Rusi*. Praha 1932. (dále jen KUDĚJ, Z. M.: *Horalská*.)

1 Podkarpatská Rus

Podíváme-li se na mapu tehdejší Podkarpatské Rusi, všimneme si, že se jen nepatrně liší od dnešní Zakarpatské oblasti Ukrajiny, která je oproti meziválečné Podkarpatské Rusi jen o málo větší. Připojením Podkarpatské Rusi k SSSR bylo totiž od Slovenska odtrženo město Čop a oblast mezi Čopem a Užhorodem.¹⁶

I přesto, že se jedná o území o rozloze necelých 13 000 km², sehrálo důležitou roli ve vývoji několika státních útvarů.¹⁷ Podkarpatská Rus si prošla ve 20. století velmi komplikovaným vývojem, když v relativně krátkém období byla součástí šesti různých státních útvarů.¹⁸ S přechody mezi jednotlivými státními útvary souvisela i změna názvu území – Uherská Rus, Ruská Krajna, Podkarpatská Rus, Karpatská Ukrajina, Kárpátalja a Zakarpatská oblast USSR.¹⁹ Pro pochopení kontextu vývoje tohoto území je nezbytné tato názvosloví dodržovat, podrobněji budou jednotlivé názvy vysvětleny v následujících kapitolách.

1.1 Podkarpatská Rus před rokem 1920

Hovoříme-li o Podkarpatské Rusi v době, kdy byla součástí Uher, je na místě užívat tehdejšího oficiálního názvu – Uherská Rus.²⁰ Toto území bylo značně etnicky rozmanité, což komplikovalo úvahy o dalším postupu v této oblasti. Nejpočetněji zastoupenou skupinu byli Rusíni, kterých zde krátce před první světovou válkou žilo okolo 328 000 (55 %) z celkového počtu 596 000.²¹ Dále to byli Maďaři (21 %), Židé (15 %), Rumuni (2,5 %), Němci (1,5 %) a Slováci (1 %)²². Údaje se ovšem napříč historií značně liší, pohybují se od 350 000 až po 700 000 obyvatel Uherské Rusi na počátku 20. století.²³ V beletrii takto podrobné informace o národnostním složení na Podkarpatské Rusi pochopitelně nenajdeme, avšak nějaké informace o tamních obyvatelích se dozvíme. Ve všech pramenech se autoři zmiňují převážně o Maďarech a Židech²⁴, kdy se zaměřují především na konfrontaci mezi nimi a Rusíny, která je podrobněji rozebrána v kapitole 3. 5. Kromě výše uvedených etnik se v Čapkové a Kudějově díle objevují

¹⁶ RYCHLÍK, J. – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Podkarpatská*. s. 7.

¹⁷ DANILÁK, Michal – GONĚC, Vladimír – ŠVORC, Peter: *Na úvod*. In: Československá historická ročenka, 2, 1997, s. 9.

¹⁸ ŠVORC, P.: *Zakletá*. s. 5.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ Tamtéž.

²¹ RYCHLÍK, J. – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Podkarpatská*. s. 23.

²² Jedná se pouze o orientační procentuální zastoupení, neboť údaje o počtu obyvatel se v odborné literatuře rozcházejí na tolik, že není možné stanovit přesný počet obyvatel.

²³ ŠVORC, Peter: *Začlenenie Podkarpatskej Rusi do ČSR (1918-1920)*. In: Československá historická ročenka, 2, 1997, s. 39. (dále jen ŠVORC, P.: *Začlenenie*.)

²⁴ OLBRAČT, I.: *Nikola*. s. 21.

Cikáni²⁵, kteří skutečně na Podkarpatské Rusi žili. Odborná literatura o nich z větší části mluví pouze jako o nespecifikované národnosti v rámci sčítání obyvatel.²⁶ Přesto se však v jedné ze studií od Julie Delibaltové²⁷ dočteme, že v Užhorodu byla v roce 1926 založena cikánská škola. Jednalo se vůbec o první školu tohoto typu v Evropě. Není tedy pochyb, že Cikáni na Podkarpatské Rusi byli, a to v nezanedbatelném počtu.

Celkový počet obyvatel Uherské Rusi neustále kolísal. Značné množství Rusínů se ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století rozhodlo emigrovat do Spojených států amerických. K tomuto činu je vedl především stále se stupňující útlak ze strany Maďarů, kteří nechtěli na dosavadních právech národnostních menšin nic měnit. Dalším důvodem byla jednoduše touha po lepších životních podmínkách za oceánem.²⁸ Tento motiv je i jedním ze základních znaků Čapkovy knihy, kde Hordubal odjíždí do USA za prací, aby vydělal nějaké peníze a zaopatřil tak svou rodinu.²⁹ Není to ovšem případ výše zmíněné předválečné emigrace, neboť při důkladné analýze pramenu je patrné, že Hordubal odcestoval do USA v době, kdy Podkarpatská Rus již byla součástí Československa. Podrobněji je historické pozadí knihy rozebráno v kapitole 3. 4. Podobný motiv emigrace do USA a návratu na Podkarpatskou Rus se objevuje i v knize Ivana Olbrachta.: *V chýši u Buštiny byla v noci vyvražděna celá rodina rusínského gazdy, který se právě vrátil z Ameriky.*³⁰ Zde autor prostřednictvím tohoto úryvku naráží na neklidná první léta v nové republice, kdy Podkarpatskou Rus ohrožovali banditi, především z řad bývalých vojáků. V oboru případech se však jedná o cennou informaci, že tento „fenomén“ rusínské emigrace hrál ve vývoji Podkarpatské Rusi tak výraznou roli, že jej i beletrističtí autoři zakomponovali do svých děl.

Jedním z klíčových problémů Uhrorusínů byla především jejich pasivní domácí politika v rámci monarchie, neexistující politický program a vysoká negramotnost, která byla v některých oblastech značně znepokojivá. U mužů tvořila na počátku 20. století téměř 41 % a u žen dokonce 45 %.³¹ Tento fakt se promítá i v próze, kdy hlavní hrdinové románů neumějí až na výjimky číst ani psát. Často byla důvodem velká vzdálenost do škol, především pro obyvatelé horských oblastí, jakými byli například Huculové v Kudějově románu.³² Čapkův

²⁵ ČAPEK, K.: *Hordubal*. s. 39.; KUDĚJ, Z. M.: *Horalská*. s. 58.

²⁶ ŠVORC, P.: *Zakletá*. s. 124.

²⁷ DELIBALTOVÁ, Julia: *Školství na Podkarpatské Rusi ve 20. letech 20. století*. In: HUBENÝ, David (ed.): *PAGINAE HISTORIAE* 23, 2015, č. 2, s. 7. (dále jen DELIBALTOVÁ, J.: *Školství*.)

²⁸ Tamtéž, s. 40–41.

²⁹ ČAPEK, K.: *Hordubal*. s. 4.

³⁰ OLBRACHT, I.: *Nikola*. s. 115.

³¹ ŠVORC, P.: *Začlenenie*. s. 39.

³² KUDĚJ, Z. M.: *Horalská*. s. 137.

Hordubal byl rovněž negramotný, neboť při pokusu o podpis své závěti se zmožil pouze na tři křížky.³³ Situace byla tedy opravdu alarmující, Podkarpatská Rus patřila k nejzaostalejším oblastem Evropy, negramotnost dosahovala v některých oblastech dokonce 78 %.³⁴ Málo zastoupenou místní inteligenci tvořili převážně promaďarsky orientovaní řeckokatoličtí kněží, kteří Rusíny spíše maďarizovali než, aby se pokoušeli o hledání určité jednotné národní identity, jenž Rusíni zcela postrádali. Tyto okolnosti uherské vládě zcela vyhovovaly, neboť měla pod kontrolou jak situaci v Uhrách, tak za oceánem, kam vysílala své lidi, aby informovali domácí úřady o nově vznikajících rusínských spolcích v USA.³⁵ Tyto spolky totiž nepodléhaly žádné cenzuře, proto jejich program vyvolával mezi maďarskými politiky tak velké obavy. Určitý zlom nastal, když značné množství Rusínů konvertovalo od řeckokatolické víry k pravoslaví. Důvody byly nejen národnostní, ale zejména materialistické, neboť Rusíni si uvědomovali neúnosnost vysokých poplatků, které byly v rámci řeckokatolické církve spojeny s náboženskými úkony,³⁶ jakými byly koblina a rokovina.³⁷ Avšak ani tento významný krok k odpoutání se od maďarské nadvlády nevedl to k tomu, aby se Rusíni jako jeden národ zcela sjednotili.

Ve světě pomalu vrcholila válka, která přinesla malým národům, jako byli právě Rusíni, určitou naději na změnu. Rusíni stále neměli konkrétní představu o své budoucnosti. Do konce války neformulovali své požadavky. Pouze slovenský poslanec Ferdiš Jariga je zahrnul do svého projevu v parlamentu, když mluvil o právu národů na vlastní sebeurčení.³⁸ Nevědomky tak možná napomohl československo-rusínskému sblížování, které mohlo hrát klíčovou roli v pozdějších fázích jednání.³⁹ První vážnější úvahy přišly až s prohlášením tzv. Čtrnácti bodů amerického prezidenta Woodrowa Wilsona, kdy konkrétně desátý bod se týkal národů žijících v Rakousku-Uhersku. Krátce na to připadlo v úvahu pět variant: Podkarpatská Rus jako autonomní součást Maďarské republiky, Podkarpatská Rus jako samostatný stát, jako součást Ruské říše, součást sjednocené Ukrajiny či součást nově vznikající Československé republiky.⁴⁰

³³ ČAPEK, K.: *Hordubal*. s. 107.

³⁴ DELIBALTOVÁ, J.: *Školství*. s. 7.

³⁵ ŠVORC, P.: *Zakletá*. s. 16–19.

³⁶ POP, Ivan: *Stručná historie státu. Podkarpatská Rus*. Praha 2005. s. 98. (dále jen POP, I.: *Stručná*)

³⁷ Koblina byla jakási forma desátku, který odváděli věřící kněžím. Rokovina zase naopak robotní povinnosti věřících na farních pozemcích. ŠVORC, P.: *Zakletá*. s. 102.

³⁸ ŠVORC, P.: *Začlenenie*. s. 42.

³⁹ HOLEC, Roman: *Postoj Čechov a Slovákov k Rusínom v predvečer prvej svetovej vojny*. In: Československá historická ročenka, 2, 1997, s. 36. (dále jen HOLEC, R.: *Postoj*.)

⁴⁰ ŠVORC, P.: *Zakletá*. 34.

1.2 Situace na Uherské Rusi v posledních dnech války

V posledních dnech války zavládla v monarchii velmi nepřehledná situace. V době kdy, již bylo rozhodnuto o vítězích a poražených, se rozhodli Rusíni, ale i ostatní slovanské národy, které se po celou dobu trvání monarchie cítili být utlačováni, vzít spravedlnost do vlastních rukou.⁴¹ Mstili se těm, kteří je dlouhá léta ponižovali a utlačovali. Terčem těchto útoků byli především Židé, Maďaři, ale i kněží. Docházelo zejména k rabování obchodů a krčem.⁴² Nově jmenovaný premiér Uherska Károlyi se společně s ministrem pro národnosti Jászim pokoušeli získat na svou stranu vůdce jednotlivých slovanských stran (včetně Rusínů). Jejich cílem bylo vytvoření tzv. Podunajských spojených států, v zásadě se jednalo o plán na obnovu monarchie, ve které by slovanské národy měly stejná práva jako Maďaři. Avšak tato koncepce neměla příliš dlouhého trvání, neboť krátce na to, vystoupili z Uherska Srbové a Chorvati, Slováci a později i Rumuni vyhlásili nezávislost.⁴³ Rusíni si na rozdíl od ostatních národů monarchie zvolili mnohem komplikovanější cestu k nezávislosti. Zejména ti v jihovýchodní části Uherské Rusi, kteří zde vyhlásili Huculskou republiku. Touto událostí se ve své knize *Horalská republika* následně nechal inspirovat právě Zdeněk Matěj Kuděj.

1.3 Huculská republika v Kudějově románu

Jak už vyplývá z názvu knihy – *Horalská republika*, děj je zasazen do horských částí Podkarpatské Rusi tzv. vrchoviny/verchoviny.⁴⁴ Uherští Rusíni se totiž mezi sebou navzájem rozlišovali na Rusíny obývající nížinné oblasti – Doliňany a na již zmíněné Vrchovince.⁴⁵ Ti jsou pro nás v tuto chvíli podstatnější, konkrétně potom etnická skupina Huculové, o nichž tento román vypráví. Huculové žili v okolí Černé a Bílé Tisy, tzn. v nejvýchodnější části tehdejší Podkarpatské Rusi.⁴⁶ Děj románu se odehrává především v Jasině a jejím nejbližším okolí. Hlavními hrdiny jsou tři muži Dmetro Tulajdan, Ivan Hreňuk a Andrej Lupušek, kteří se společně zasloužili o vznik tzv. Huculské republiky.

⁴¹ Tamtéž, s. 35.

⁴² RYCHLÍK, Jan – RYCHLÍKOVÁ, Magdaléna: *Hospodářský, sociální, kulturní a politický vývoj Podkarpatské Rusi 1919–1939*. Studie národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, č. 3, 2013, s.21. (dále jen RYCHLÍK, J.: – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Hospodářský*.)

⁴³ POP, I.: *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. Praha 2005. s. 279–280. (dále jen POP, I.: *Dějiny*.)

⁴⁴ HOLEC, R.: *Postoj* s. 30.

⁴⁵ ŠVORC, P.: *Zakletá*. s.19–20.

⁴⁶ Tamtéž.

Co se týče historického pozadí knihy, děj začíná krátce před oficiálním uzavřením příměří v Compiègne. Dozvídáme se, že: „*Na veliké schůzi lidu v Jasině dne 4. listopadu 1918 odepřeli složití přísahu věrnosti nové maďarské vládě...*“⁴⁷ Byl to pro místní Rusíny první krok na cestě za vytvořením nezávislého rusínského státu. Nebyl to zdaleka ojedinělý případ, neboť nejen národ se pokoušel využít nastalých poválečných zmatků v rozpadající se monarchii ve svůj prospěch. Tyto živelné bouře probíhaly od východu Slovenska až po Jasiňu, kde se začínaly formovat všelijaké národní rady.⁴⁸ Na shromáždění Rusínů ve Staré Ľubovni⁴⁹ byla založena první Ruská národní rada s cílem sjednotit se s Ukrajinou, následně i v Chustu vznikla Ruská národní rada stejné orientace.⁵⁰ Huculové byli daleko radikálnější a 8. listopadu 1918 ustanovili v Jasině domácí huculské milice⁵¹, které se odmítaly poddat maďarskému režimu. Tuto událost následně kniha, ač se jedná o beletrii, velmi dopodrobna popisuje.

Nejprve se dozvídáme o ustanovení prozatímní huculské vlády, jejímž předsedou byl zvolen právník z Jasiňy – Štefan Kločurak.⁵² Ve skutečnosti se jednalo o jakousi ústřední vládu, která měla rozhodovat o jejich dalším postupu.⁵³ Huculové dosáhli „svobody“, po které tak dlouho toužili a nyní si ji zaslouženě užívali. V Jasině bylo veselo, slavilo se: „*všetchny krčmy a šenky byly nabity rozjařeným množstvím, ženami i dobrovolníky, kteří hlučně balakali a tančili a popíjeli všechny možné nápoje...*“⁵⁴ Při této příležitosti byl v Jasině před městským úřadem vztyčen modrozlutý prapor na znamení samostatnosti.⁵⁵ Vzniká tak velmi nepřehledná situace, kdy několik státních útvarů – Podkarpatská Rus, Huculská republika, Západoukrajinská lidová republika a Ukrajina současně užívají jednu vlajku.⁵⁶ Huculové se takřka ihned po převratu obrátili na vládu Západoukrajinské lidové republiky (ZULR) s žádostí o sjednocení, avšak ZULR kvůli probíhajícímu konfliktu s Polskem nemohla zatím žádosti vyhovět, proto poslala na pomoc Huculům své vojenské instruktory, kteří měli za úkol zajistit výcvik huculské milice.⁵⁷

⁴⁷ KUDĚJ, Z. M.: *Horalská*. s. 7.

⁴⁸ POP, I. *Stručná*. s. 104.

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ ŠVORC, P.: *Zakletá*. s. 42–43.

⁵¹ POP, I.: *Stručná*. s. 104.

⁵² KUDĚJ, Z. M.: *Horalská*. s. 22.

⁵³ RYCHLÍK, J.: – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Hospodářský*. s. 22.

⁵⁴ KUDĚJ, Z. M.: *Horalská*. s. 22.

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ KLIMEŠ, Roman: *Vlajka Podkarpatské Rusi – národní vlajka karpatských Rusínů*. In: HUBENÝ, David (ed.): *PAGINAE HISTORIAE* 23, 2015, č. 2, s. 65.

⁵⁷ POP, I.: *Dějiny*. s. 278.

Budapešťská vláda si uvědomovala riziko, které představovalo povstání Huculů a případný spojenec v podobě ZULR, proto bylo na 10. prosince 1918 svoláno shromáždění Rusínů do Budapeště.⁵⁸ Proukrajinská delegace vedená Kločurakem zde vyslovila nesouhlas pro setrvání Rusínů v Maďarsku a požadovala nové jednání, tentokrát na domácí rusínské půdě v Marmarošské Sihoti, které bylo naplánováno na 18. prosince.⁵⁹ Z. M. Kuděj v románu vynechává informaci o původním setkání v Budapešti a zmiňuje rovnou pozvánku jasiňských obyvatel do Marmarošské Sihoti. Byla to pro Huculy velká událost, neboť to bylo vůbec poprvé, co byli pozváni na nějaké jednání. Nyní se jim naskytlá příležitost jednat s marmarošským županem o své budoucí státoprávní koncepci.

O jednání v Marmarošské Sihoti si v románu můžeme přečíst na několika stránkách,⁶⁰ zatímco odborná literatura komentuje výsledek shromáždění pouze jednou větou: „*Rada* (myšleno huculská prozatímní vláda) *přijala manifest požadující spojení se ZULR,*⁶¹ *či další rada proukrajinské orientace byla zvolena v Marmarošské Sihoti.*⁶² Beletristické zpracování dalekosáhle popisuje i okolnosti, které samotnému jednání předcházely, např. cestu vlakem do Marmarošské Sihoti, během níž se Huculové ve všech stanicích těšili vřelého přivítání. Následně i rozhovory Huculů, lépe řečeno ukrajinských důstojníků, kteří jako mluvčí jednali za Huculy. Nicméně výsledek byl v obou případech stejný, ani hrdinové románu nedosáhli svých požadavků a odjíždějí z Marmarošské Sihoti bez naplnění svých požadavků. Autor ovšem nevnímá výsledek jednání jako porážku. V pramenu zdůrazňuje, že Rusíni zde vystupovali jako odhodlaný národ, který zcela nekompromisně hájil svá práva, nepřistoupil na maďarské požadavky, a proto lze jednání s marmarošským županem považovat za určité vítězství.⁶³

1.4 Pokus Rusínů o samostatnou existenci

Huculové se však nehodlali s takovým výsledkem jednání smířit, a tak již 5. ledna 1919 zorganizovala místní národní rada v Jasiňi povstání. Rusínům se podařilo velmi rychle obsadit strategická místa, jakými byly státní úřady, nádraží, mosty a po vyhnání maďarské armády z

⁵⁸ POP, I.: *Stručná*. s. 106.

⁵⁹ RYCHLÍK, J.: – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Hospodářský*. s.22–23.

⁶⁰ Tamtéž, s. 43–46.

⁶¹ RYCHLÍK, J – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Hospodářský*. s. 23.

⁶² POP, I.: *Stručná*. s. 105.

⁶³ KUDĚJ, Z. M.: *Horalská*. s. 45–46.

města vyhlásila národní rada dne 9. ledna nezávislou Huculskou republiku.⁶⁴ Postup huculské milice, ale i obrovské organizační zmatky, které toto povstání doprovázely, dobře dokumentuje Kudějův román. Velmi dopodrobna popisuje průběh celého povstání a postup huculské národní gardy. Čtenář má v jednu chvíli pocit, že se jedná o historickou práci, nikoliv o literární prózu.⁶⁵

Z počátku zaznamenali Huculové úspěch, když rychle postupovali podél toku Černé Tisy na jih, přes Rachov až do Velkého Bočkova.⁶⁶ Klíčové bylo ovládnutí města Chustu, který se nacházel dále na západ po řece Tise. Tuto informaci zmiňuje i Kuděj: „*Dorazíme-li do Chustu včas, se zbraní v ruce, můžeme rozhodnout o osudu celé Podkarpatské Rusi*“.⁶⁷ Nicméně po pár dnech se ukázalo, že pouze touha a odhodlání někdy nestačí k dosažení vytyčeného cíle. Rozhodujícím faktorem huculského neúspěchu byla armáda, která se začala rozpadat ve chvíli, kdy mělo dojít k samotnému střetu s maďarským nebo rumunským vojskem. Jan Rychlík považuje za hlavní příčinu porážky Huculů odchod dobrovolnických oddílů Západoukrajinské lidové republiky do východní Haliče.⁶⁸ Je ostatně také jediným československým historikem, který komentuje v jednom odstavci postup huculského vojska během protimaďarského povstání.

Huculům se sice podařilo dojít do Marmarošské Sihoti, avšak na cestě do Chustu na ně již čekala připravená rumunská armáda.⁶⁹ Rumuni se rovněž pokoušeli využít nastalého poválečného chaosu v rozpadající se monarchii a získat nějaké nové území pro svou zem. S tímto povstalcem nepočítali. Až doposud postupovali téměř bez boje. Od Kuděje se dozvídáme, že se postup Huculů zastavil ve vesnici Vadulu, zde na ně již měla čekat rumunská armáda.⁷⁰ V odborné literatuře se nic konkrétnějšího nedočteme. O vesnici Vadul se nezmiňuje ani Jan Rychlík. Píše pouze, že krátce poté, co Huculové opustili Marmarošskou Sihot, byli napadeni Rumuny.⁷¹ Nicméně zde se mohlo patrně jednat o určité nedorozumění, když Kuděj během svého pobytu na Podkarpatské Rusi získával od místních Rusínů informace o huculském povstání. Neboť žádná vesnice jménem Vadul se na trase Marmarošská Sihot – Chust nenachází a ani nenacházela, avšak slovo Vadul znamená v rumunštině brod. S velkou pravděpodobností

⁶⁴ RYCHLÍK, J – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Hospodářský*. s. 23.

⁶⁵ KUDĚJ, Z. M.: *Horalská*. s. 48–61.

⁶⁶ RYCHLÍK, J – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Hospodářský*. s. 23.

⁶⁷ KUDĚJ, Z. M.: *Horalská*. s. 48.

⁶⁸ RYCHLÍK, J – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Hospodářský*. s. 23.

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ KUDĚJ, Z. M.: *Horalská*. s. 64–65.

⁷¹ RYCHLÍK, J – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Hospodářský*. s. 23.

se tak mohlo jednat pouze o zeměpisné označení mělkého úseku řeky Tisy nebo Izy, nikoliv o název vesnice.

Huculové se nechtěli vzdát bez boje, jenže proti několikanásobné rumunské přesile neměli příliš mnoho šancí, proto vypravili deputaci do ukrajinské Stanislavě k předsedovi ZULR, kde žádali o pomoc.⁷² Zde se beletrie zcela rozchází s odbornou literaturou. Kuděj až doposud pracoval s historickou látkou víceméně na výbornou. Můžeme tedy jen polemizovat, zda se jednalo o umělecký záměr, nebo jeho znalosti prostě jen nebyly dokonalé. Ve svém románu dává Huculům naději v podobě zprávy, že ukrajinští důstojníci zanedlouho dorazí do Jasině pomoci.⁷³ Ve skutečnosti žádná posila nikdy dorazit neměla. Ukrajinská vláda totiž nařídila svým vojákům, kteří na Podkarpatské Rusi bojovali, aby se přesunuli na ukrajinsko-polskou hranici, kde je nyní bylo více potřeba. Rumunské oddíly tak měly zcela volný průchod a během několika dní, konkrétně 20. ledna obsadili značnou část území od Čopu až po Jasiňu.⁷⁴

Rumuni se na obsazeném území chovali velmi krutě. Odvlekli s sebou velké množství dobytka, potravin, obilí a pokud se se jim někdo vzepřel, nebylo s ním dobře naloženo.⁷⁵ Když českoslovenští delegáti přijeli v zimě 1919 na Podkarpatskou Rus, tak prohlásili, že bídný stav hospodářství zapříčinila nikoliv válka, ale závěrečná rumunská okupace.⁷⁶ Nejhůře dopadli zajatí Huculové, ty Rumuni okradli o všechny peníze a přivlastnili si také jejich oblečení. Některým horalům se podařilo utéct za kopce do Polska do města Vorochty, kde na nějakou dobu našli útočiště.⁷⁷ Ostatní ovšem neměli takové štěstí, jejich osud ve velké části pramene posléze barvitě líčí Kuděj.

Už to najednou není ta všemi dobře známá Podkarpatská Rus s nádhernými přírodními scenériemi a místy, kde se na dlouho dobu zastavil čas. Nyní zde zavládla atmosféra strachu a nejistoty. Muži byli odvečeni do rumunského zajetí, kde s nimi bylo nelidsky zacházeno. Ženy každý den doufaly v dopis, ve kterém se bude psát, že jejich milý je živ a zdrav. Navíc zde byli Židé, kteří toužili po pomstě, a tak prakticky každého Hucula, se kterým se kdy dostali do konfliktu, udali rumunským vojákům. Zkrátka každý den museli nyní Huculové bojovat

⁷² Tamtéž.

⁷³ KUDĚJ, Z. M.: *Horalská*. s. 91–92.

⁷⁴ RYCHLÍK, J – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Hospodářský*. s. 23.

⁷⁵ KRLÍN, Jan: *Definitivní stanovení hranice Československa a Rumunska na Podkarpatské Rusi po roce 1918*. In: HUBENÝ, David (ed.): *PAGINAE HISTORIAE* 23, 2015, č. 2, s. 113.

⁷⁶ KOBLASA, Pavel: *Velkostatky uherských magnátů na Podkarpatské Rusi*. In: HUBENÝ, David (ed.): *PAGINAE HISTORIAE* 23, 2015, č. 2, s. 85. (dále jen KOBLASA, P: *Velkostatky*.)

⁷⁷ RYCHLÍK, J – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Hospodářský*. s. 23.

o přežití, neboť nesli zodpovědnost, za to, že se vzepřeli tehdejšímu systému, když si chtěli vydobýt vlastní stát.⁷⁸

Podobně líčí atmosféru v době rumunské okupace i Ivan Olbracht ve svém románu *Nikola Šuhaj Loupežník*⁷⁹. Tady je děj zasazen do malé horské vesnice jménem Koločava, která byla rovněž okupována Rumuny. Ti obsadili celé území Podkarpatské Rusi na východ od Chustu.⁸⁰ Olbracht v knize dopodrobna popisuje, jak se Rumuni v Koločavě chovali: „*Příštího jitra přišlo do Koločavy rumunské vojsko. Rumuni zde již zůstali. Kradli oborohy blízko vsi, kradli dobytek... Vnikali do chýší, přepadávali děvčata a na silnici zastavovali lidi otázkou: Ještě baň? Máš peníze? A když neměl bili po zubech.*“⁸¹ Události jsou v obou pramenech popsány takřka totožně. Jediné, co není z Olbrachtova textu patrné je datum, kdy rumunské vojsko do Koločavy dorazilo. Můžeme usuzovat, že se tak stalo pár dní před obsazením Jasiňi, neboť ta se nachází ve srovnání s Koločavou dále na východ.

1.5 Vztah Čechů k Podkarpatské Rusi

Českoslovenští politici ještě během války nepočítali s myšlenkou připojení Podkarpatské Rusi k Československu. Masaryk uvažoval pouze o malé části území, kde žili Slováci, plně tak respektoval úmysl zachování etnických hranic.⁸² Byl přesvědčen o tom, že Rusíni jako národ mají blíže k Rusku. Navíc vývoj války a postup ruských vojsk naznačoval, že Rusko bude mít jakožto vítězná země největší vliv v rámci poválečného uspořádání Evropy. Z toho důvodu Masaryk s myšlenkou spojení Čechů, Slováků a Rusínů v jeden státní útvar již nepočítal.⁸³

Situace se ovšem v posledních dnech války značně změnila. Najednou připadlo v úvahu více státoprávních koncepcí, kterými by se měla Podkarpatská Rus vydat. Konkrétně se jednalo o pět možností, které jsem již zmínil výše. První varianta, tedy setrvání v maďarském státu byla možná pouze pod podmínkou, že by Rusíni měli stejná práva jako ostatní národy.⁸⁴ 10. prosince 1918 bylo proto do Budapeště svoláno národní shromáždění uherských Rusínů, na základě něhož, byla maďarská vláda nucena mimo jiné zřídit autonomní oblast Ruskou Krajnu.⁸⁵ O pár

⁷⁸ KUDĚJ, Z. M.: *Horalská*. s. 192–299.

⁷⁹ OBRACHT, I.: *Nikola*.

⁸⁰ RYCHLÍK, J – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Hospodářský*. s. 23.

⁸¹ OLBACHT, I.: *Nikola*. s. 53–54.

⁸² ŠVORC, P.: *Začlenenie*. s. 47.

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ POP, I.: *Stručná*. s. 106.

⁸⁵ ŠVORC, P.: *Zakletá*. s.35–36

dní později byl jmenován vládní komisař pro tuto oblast, byl jím rusínsko-maďarský politik Oreszt Szabó, jenž měl dohlížet na její chod.⁸⁶ Jednalo se v podstatě o rusínskou autonomii v čele s guvernérem, který sídlil v Mukačevu.⁸⁷

Na 4. března byly vyhlášeny volby do rusínského sněmu, většina obyvatel o nich buď nebyla informována, nebo se odmítala zúčastnit.⁸⁸ I přesto volby proběhly a 5. března se měl sněm poprvé sejít. Jeho představitelé požadovali konkrétní vymezení hranic Ruské Krajny, odpovědi od maďarské vlády se však nikdy nedočkali. Komunisté pár dní na to provedli v Budapešti převrat, byla vyhlášena Maďarská republika rad v jejímž čele stál Béla Kuna a Ruská Krajna byla rozdělena na čtyři župní komunistické orgány tzv. direktoria.⁸⁹ Šance na setrvání Rusínů s Maďary v jednom státě nyní vyhasly.

Další možností bylo připojení Podkarpatské Rusi k Rusku, které se jevilo ještě v průběhu války jako velmi reálné. Zlom nastal v noci ze 6. na 7. listopadu 1917, kdy se vlády v Rusku zmocnili bolševici.⁹⁰ Následný Brest-litevský mír z 3. března 1918 ještě více posílil ukrajinský směr, neboť krátce po vypuknutí bolševické revoluce se Ukrajina začala formovat v samostatný suverénní stát, který podpořilo Německo a posléze i Rakousko-Uhersko.⁹¹ Uherští Rusíni viděli naději v nově vzniklé Západoukrajinské lidové republice, která se zrodila 9. listopadu 1918 v těsném sousedství právě s Podkarpatskou Rusí.⁹² Krátce na to ovšem došlo k obsazení Ukrajinské lidové republiky rudou armádou, což definitivně ukončilo snažení proukrajinsky orientovaných Rusínů, neboť mírová konference v Paříži odmítla uznat samostatnost Ukrajiny.⁹³

Rozhodující úlohy nyní měla druhá část rusínského národa, rusínská inteligence v USA, která se sjednotila pod Americkou národní radou UhroRusínů (ANRUR) 23. července 1918 v Pensylvánii.⁹⁴ Ta následně dala za úkol G. I. Žatkovičovi, právníkovi původem z Podkarpatské Rusi, aby vypracoval memorandum pro amerického prezidenta Woodrowa Wilsona. V něm byly zmíněny tři základní požadavky Rusínů: 1. Úplná nezávislost

⁸⁶ TÓTH, Andrej: *Vojenské obsazení Podkarpatské Rusi Maďarským královstvím v březnu 1939*. In: HUBENÝ, David (ed.): *PAGINAE HISTORIAE* 23, 2015, č. 2, s. 307. (dále jen TÓTH, A.: *Vojenské*.)

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ ŠVORC, P.: *Zakletá*. s.38.

⁸⁹ POP, Ivan: *Dějiny*. s. 294.

⁹⁰ RYCHLÍK, J – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Hospodářský*. s. 18.

⁹¹ ŠVORC, P.: *Zakletá*. s. 40–41.

⁹² Tamtéž.

⁹³ ŠVORC, P.: *Začlenenie*. s. 47.

⁹⁴ POP, Ivan: *Rusínská společnost na rozcestí*. IN: BALCAR, M (ed.): *Vznik ČSR 1918 a Podkarpatská Rus* (Sborník z mezinárodní konference v Praze). Praha 1999. s. 31.

Podkarpatské Rusi. 2. Pokud to nebude možné, tak sjednocení společně s Rusíny z Haliče a Bukoviny v jeden stát. 3. Pokud ani to nebude možné, tak autonomie v rámci maďarského státu.⁹⁵

Americký prezident se vyjádřil, že první dva požadavky nebude možné realizovat. Zmínil se o všem o poupravené třetí variantě, kdy by Podkarpatská Rus získala autonomii v jednom ze sousedních slovanských států.⁹⁶ V létě 1918 už bylo totiž zřejmé, že ve střední Evropě vznikne spojením českých zemí a Slovenska nový stát, který bude na východě sousedit právě s územím uherských Rusínů.⁹⁷ Tou dobou už vedl Žatkovič rozhovory s Masarykem, který mu přislíbil autonomii a zachování etnických hranic. Masarykovi šlo zejména o geopolitický aspekt v otázce Podkarpatské Rusi, tedy bezprostřední sousedství s potenciálním spojencem – Rumunskem.⁹⁸ 12. listopadu 1918 se konal sněm ANRUR v Pensylvánii, kde si její představitelé prostřednictvím plebiscitu odhlasovali připojení k Československu.⁹⁹ V plebiscitu hlasovalo celkem 1113 zástupců, z nich 732 bylo po připojení k Československu, 320 pro spojení s Ukrajinskou lidovou republikou, 27 pro samostatnost, pro spojení s Rusíny z Haliče a z Bukoviny 13, pro připojení k Rusku 10 a pro setrvání v Maďarsku 9.¹⁰⁰ Začátkem roku 1919 bylo státy dohody odsouhlaseno obsazení území Podkarpatské Rusi československou armádou. Oddíly 31. čs. pluku pod velením italského plukovníka Ciaffiho se však 12. ledna zastavily takřka na hranicích v Užhorodu, odtud již dále nepostupovaly.¹⁰¹

Pro potřeby definitivního rozhodnutí o osudu Rusínů byla vytvořena Centrální ruská národní rada (CRNR), která se sešla v Užhorodu ve dnech 8. až 15. května.¹⁰² Zde zhruba 200 delegátů odsouhlasilo připojení tohoto území k nově vzniklému Československu. Následně tito zástupci diskutovali o konkrétních podmínkách připojení a s ním spojených závazcích, které československá vláda Rusínům dala.¹⁰³ Oficiální připojení Podkarpatské Rusi bylo poté potvrzeno smlouvou v Saint Germain 10. září 1919.¹⁰⁴ Československo se zavázalo například k tomu, že Rusíni budou mít vlastní sněm, který bude mít na starosti všechny jazykové, náboženské a školské otázky. Zbylé záležitosti budou podléhat zákonodárné moci shromáždění

⁹⁵ ŠVORC, P.: *Začlenenie*. s. 49.

⁹⁶ Tamtéž.

⁹⁷ RYCHLÍK, Jan: *Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa*. Praha 2018. s. 222.

⁹⁸ POP, I.: *Stručná*. 104.

⁹⁹ RYCHLÍK, J. – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Podkarpatská*. s. 20.

¹⁰⁰ ŠVORC, P.: *Zakletá*. s. 48.

¹⁰¹ POP, I.: *Stručná*. s. 108.

¹⁰² KONEČNÝ, Stanislav: *Rusíni na Slovensku a vznik československého státu*. IN: BALCAR, M (ed.): *Vznik ČSR 1918 a Podkarpatská Rus*. Praha 1999. s. 67. (dále jen KONEČNÝ, S.: *Rusíni*.)

¹⁰³ RYCHLÍK, J. – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Podkarpatská*. s. 28–29.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 29.

republiky Československé. Do čela země Rusínů, o jejímž názvu se teprve mělo rozhodovat, měl stanout guvernér jmenovaný prezidentem republiky.¹⁰⁵

¹⁰⁵ KOLÁŘ, František: *Podkarpatská Rus na Pařížské mírové konferenci*. In: Československá historická ročenka, 2, 1997, s. 67–68.

2 Podkarpatská Rus jako součást první Československé republiky

2.1 Připojení Podkarpatské Rusi k ČSR

Nejen pro Huculy, ale i pro všechny Rusíny to byla velká událost. Neboť po dlouhou dobu nebyli jako národ v rámci Rakouska-Uherska vůbec respektováni. Doufali, že válka vše změní, místo toho nastala nejen na poválečné Podkarpatské Rusi značně nepřehledná situace, která jejich cestu za autonomií značně zkomplikovala. Po maďarské nadvládě přišla rumunská okupace, která se zdála býti v mnoha ohledech krutější. Nyní měly přijít lepší časy, vytoužená autonomie a stejná práva bez rozdílů na etnikum. Byly tyto podmínky doopravdy naplněny?

Hrdinové Kudějova románu se o této události dozvídají v novinách, konkrétně se mělo jednat o rusky psané noviny ze Slovenska.¹⁰⁶ Avšak skutečný název periodika z textu nevyčteme. V něm se psalo, že Československo podepsalo na konferenci v Saint Germain mírovou smlouvou, která znamenala připojení Podkarpatské Rusi k Československé republice. Kuděj dále dodává, že celý proces proběhl se souhlasem CRNR.¹⁰⁷ Tento malý detail je opět důkazem skvěle zvládnuté analýzy historické látky v podání spisovatele, neboť informace o činnosti CRNR je v rámci beletrie zcela nadstandardní. Jedná se tak o jeden z mnoha motivů, který prostého čtenáře utvrzuje v tom, že dílo *Horalská republika* není zcela běžný román.

Huculové nevěděli, jak s informací o připojení k novému státnímu útvaru naložit, neboť doposud o Československu jako takovém nic nevěděli. Skutečně jen málo Rusínů dokázalo říct něco o Čechách nebo Slovácích, proto byli informací o připojení zcela paralyzováni. Navíc několikátýdenní odpor proti Maďarům a Rumunům se zdál nyní bezvýznamný, protože vojáci, kteří položili svůj život v bojích, věřili v připojení Podkarpatské Rusi k Ukrajině.¹⁰⁸ Na druhou stranu se v knize dočteme pouze o chvále na Československo: „*Nu národ to je asi podle všeho dobrý... Lepší je nežli my, kteří jsme nedokázali vlastně přes všechnu dobrou vůli nic...*“¹⁰⁹ Autor tím myslí, že Čechoslováci si dokázali na rozdíl od Rusínů vybojovat vlastní stát, jehož součástí jsou nyní i oni. I přesto pasáž, která je věnována připojení k ČSR, působí na čtenáře poněkud rozpačitě. Jako kdyby si sám autor nebyl zcela jistý, zda bylo pro Rusíny Československo tou správnou volbou. Na celou situaci nahlížel s odstupem času (zhruba deseti let), když knihu psal a byl si tak patrně vědom, že závazky, které ČSR na mírové konferenci

¹⁰⁶ KUDĚJ, Z. M.: *Horalská*. s. 254.

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 255.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 256.

dala, nebyly dosud naplněny. Jsou to pouze určité domněnky, neboť Kuděj se nikdy k otázce rusínské autonomie nebo celkově k problematice Podkarpatské Rusi veřejně nevyjádřil.

Idea připojení Podkarpatské Rusi k Československu se odehrávala převážně v hlavách politicky aktivních Rusínů a amerických Rusínů, kteří měli o politickém dění v Evropě dalekosáhlejší přehled.¹¹⁰ Jenže takovýchto Rusínů bylo opravdu velmi málo. Důkazem je i počet zástupců Rusínů, kteří se vyslovili v plebiscitu – 1113¹¹¹, přesně tolik delegátů, jak už bylo výše zmíněno, rozhodovalo o osudu bezmála 450 000¹¹² svých krajanů. Není proto divu, že Kuděj napsal postavám svého románu takovou reakci. Jen velmi malá část obyvatel Podkarpatské Rusi měla přehled o formování nových státních útvarů v poválečné Evropě. První, co zajímalo Huculy v pramenu bylo, co se vlastně stane s Ukrajinou?¹¹³ Několik měsíců vedli tvrdé boje proti Maďarům, Rumunům, následně i Bolševikům s vidinou jednoho velkého společného státu. Nicméně ve všech bitvách postupně prohráli, a nejen v důsledku těchto porážek si museli nyní uvědomit, že připojení Podkarpatské Rusi a vznik Velké Ukrajiny je již nereálný.¹¹⁴

Rusíni ve skutečnosti zaujali k této události, totiž k nově vzniklé republice zcela pasivní postoj. Nový stát pro ně znamenal pouze nahrazení jednoho pána druhým. Tím pánem, kterému se nyní měli obyčejní Rusíni vzpírat, se rozumí Češi.¹¹⁵ Je třeba zdůraznit, že z velké části negramotné rusínské obyvatelstvo si nedokázalo představit, co československou vládou zmiňovaná slova demokracie a svoboda v praxi znamenají. Židé naopak vnímali připojení k Československu velmi kladně, věřili, že nový stát nyní převezme záštitu nad jejich majetky, a že jim nebude již hrozit žádné nebezpečí.¹¹⁶

V Kudějově románu je řeč o oběti svobody, jeden z hlavních hrdinů – Tulajdan, vypráví o tom, že mnoho jeho kamarádů padlo v boji za vlastní stát, kterého se nedočkali. Naopak jim byla přislíbena „pouze“ autonomie a rozsáhlá práva v rámci jiného státu.¹¹⁷ Jestli opravdu byly splněny všechny sliby ze strany československé vlády dobře ilustrují tato slova: „*Ale zdaž tato oběť bude něco platná? Zdaž bude celku k prospěchu? Snad přece bude. Třebas byla nová a*

¹¹⁰ KONEČNÝ, S.: *Rusíni*. s. 59.

¹¹¹ Tamtéž, s. 60.

¹¹² RYCHLÍK, J.: *Podkarpatská*. s. 3.

¹¹³ KUDĚJ, Z. M.: *Horalská*. s. 255–256.

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ RYCHLÍK, J.: *Podkarpatská*. s. 32.

¹¹⁶ Tamtéž.

¹¹⁷ KUDĚJ, Z. M.: *Horalská*. s. 304.

šťastnější budoucnost vykoupena sta životy, snad přece nastane.“¹¹⁸ Nikdo však netušil, že společné soužití Čechů, Slováků a Rusínů v jednom státě bude trvat pouze necelých dvacet let.

Co se týče reakce nebo názorů na připojení Podkarpatské Rusi k ČSR ve zbylých dvou pramenech, jsou k dispozici pouze velmi strohé informace. V Olbrachtově díle najdeme alespoň malou zmínku. Jedná se o situaci, kdy je Šuhaj předveden k výsledku a praví jednomu z četníků: „*Češi tady nezůstanou*“ ...*Byli tady Němci; odtáhli. Byli tady Rusové; jsou pryč. Rumuni zmizeli. Maďaři také.*“¹¹⁹ Z ukázky je zcela patrný postoj Nikoly Šuhaje ke spojení Rusínů s Českoslováky. Ivan Olbracht napsal svůj román v roce 1933, v té době nemohl tušit nic o osudu první československé republiky. Bylo tak odtržení Podkarpatské Rusi od Československa jeho zbožné přání? Tato myšlenka je následně více rozvedena v kapitole 3. 2.

Jedno je ovšem jisté, Olbrachtovi se podařilo navázat s místní lidmi na Podkarpatské Rusi kontakt. Podle Viktora Budína pronikl do světa Podkarpatské Rusi hlouběji než kdokoli před ním i po něm.¹²⁰ Byl tak na vlastní oči svědkem reálií, které panovaly na Podkarpatské Rusi v podmínkách první Československé republiky a nepochybně z nich nebyl nadšený.

V Čapkově Hordubalovi podobné reakce na připojení Podkarpatské Rusi k ČSR nenalezneme. Není to ani možné, neboť pro Čapka nebylo prioritou vylíčení rusínského prostředí jako v případě prvních dvou pramenů.¹²¹ Naopak ústředním tématem jeho díla je atmosféra, která na Podkarpatské Rusi v meziválečném období panovala, případně pak i staré patriarchální vztahy, které celou rusínskou společnost prostupují a dělaly (možná dodnes dělají) tento kraj mýtickým.¹²²

2.2 Situace Rusínů v počátcích Československé republiky

V polovině roku 1919 zavládl nejen na Podkarpatské Rusi naprostý chaos. 21. března se v Maďarsku k moci dostali komunisté, kteří se sjednotili do jedné strany – Maďarské republiky rad.¹²³ Krátce na to získali moc i v Berežské, Ugočské a v části Marmarošské župy, tedy v centrální části Podkarpatské Rusi. Jenže jejich vláda byla značně nestabilní. Nová

¹¹⁸ Tamtéž.

¹¹⁹ OLBRACHT, I.: *Nikola*. s. 75.

¹²⁰ BUDÍN, Viktor: *Podkarpatská Rus očima Čechů*. Praha 1996. s. 40. (dále jen BUDÍN, V.: *Podkarpatská*). Zde však musíme brát ohled na to, že Budín ve svém přehledu děl o Podkarpatské Rusi zcela opomenul Z. M. Kuděje. Je tedy otázkou, zda by po analýze jeho díla své závěry nepřehodnotil.

¹²¹ Tamtéž, s. 46–47.

¹²² Tamtéž, s. 47.

¹²³ TÓTH, A.: *Vojenské*. s. 307.

komunistická ideologie totiž vyvolávala v konzervativních převážně zemědělsky orientovaných Rusínech nedůvěru. Rozhodujícím faktorem neúspěchu komunistů na Podkarpatské Rusi byl zejména proces zestátnění veškeré půdy 3. dubna 1919, který byl Rusíny okamžitě zavrhnut.¹²⁴ Zanedlouho na to byl dosavadní politický režim bývalého Uherska označen za nelegitimní a bylo potvrzeno, že Maďarsko je nadále monarchií¹²⁵ – vzniklo tzv. horthyovské Maďarsko.¹²⁶

V té době již jednal Edvard Beneš na mírové konferenci v Paříži o obsazení celé Podkarpatské Rusi československým vojskem. Žádost byla obratem schválena a 26. dubna vydal ministr národní obrany Václav Klobučník rozkaz, aby československé vojsko překročilo demarkační linii a začalo s obsazováním.¹²⁷ Maďarská republika rad tak vládla na území Podkarpatské Rusi pouhých 40 dní, od 21. března do 29. dubna, kdy Československo obsadilo město Čop.¹²⁸

Situace ještě ani zdaleka nebyla pod kontrolou, neboť v létě téhož roku kontaktoval rakouský arcivévoda Josef Habsburský bývalé úředníky Uherska. Cílem těchto rozhovorů byla snaha zachovat území Podkarpatské Rusi pod maďarskou záštitou.¹²⁹ Československá vláda chtěla situaci dostat rychle pod kontrolu, proto bylo v červnu 1919 rozhodnuto o vyhlášení vojenské diktatury. Oficiálně bylo obsazení Podkarpatské Rusi ČS vojskem schváleno až 1. října.¹³⁰ Nicméně již v červnu vojsko pod vedením francouzského generála Edmonda Hennocquea zahájilo svůj postup od západu na východ a jih.¹³¹ V srpnu byla pod kontrolou již značná část území, zbývalo tedy vyřešit komplikovanou otázku hranic Podkarpatské Rusi se Slovenskem. Československá vláda přišla s návrhem, že hranice by mohla vést 2 km východně od Čopu a pokračovala by směrem na sever podél toku řeky Uh. Šarišská, Zemplinská, Špišská a polovina Užské župy by tak zůstaly na Slovensku, díky tomu část Rusínů dodnes žije na území východního Slovenska.¹³² Tento návrh se tak zcela po právu nezamlouval Rusínům, neboť si byli vědomi, že ztratí důležitý železniční uzel Čop – Užhorod, kromě samotného města

¹²⁴ ŠVORC, Peter: *Podkarpatská Rus a Slovensko v mezivojnovom Československu – hľadanie novej koexistencie*. In: HUBENÝ, David (ed.): *PAGINAE HISTORIAE* 23, 2015, č. 2, s. 216.

¹²⁵ TÓTH, A.: *Vojenské*. s. 307.

¹²⁶ Označení podle vlády Miklóse Horthyho v letech 1920-1944. Jednalo se o poloautoritativní politický systém, které byl sice postaven na občanském parlamentarismu, v praxi měl ovšem podobu nedemokratického režimu.

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ DANILÁK, Michal: *Podkarpatská Rus v politike susedných štátov (1918–1938)*. In: ŠVORC, P. – DANILÁK, M. – HEPPNER, H. (eds.): *Veľká politika a malé regióny 1918–1939. Malé regióny vo veľkej politike, veľká politika v malých regiónoch. Karpatský priestor v mezivojnovom období (1918–1939)*. Prešov – Graz 2002. s. 62–63.

¹²⁹ ŠVORC, P.: *Zakletá*. s. 60–61.

¹³⁰ POP, I.: *Stručná*. s. 111.

¹³¹ Tamtéž.

¹³² KONEČNÝ, S.: *Rusíni*. s. 70–71.

Užhorod, to zůstalo na rusínské straně.¹³³ Rusíni si uvědomovali, že nedosáhnou-li svého požadavku hranic v rámci Československa, nemají šanci prosadit podobný požadavek ani v Polsku. Celý problém revize hranic navíc komplikovala nevyřešená zemská otázka, neboť nebylo doposud zcela přesně určeno, kdo Rusíni vlastně jsou (zda odnož ukrajinského či ruského národa).¹³⁴

Hranice s Maďarskem byly stanoveny smlouvou v Trianonu 4. července 1920 a s Polskem a Rumunskem 10. srpna 1920 smlouvou v Sévres.¹³⁵ Konkrétně vymezení hranic s Rumunskem předcházelo několik jednání, neboť československá vláda neměla jakýkoliv zájem o konflikt s potenciálním spojencem, proto bylo potřeba přistoupit na určité kompromisy. Na Rumunské straně zůstala Marmarošská Sihot', Československu naopak připadly obce jako Velký Bočkov, Teresva a Jasiňa.¹³⁶

Co se týče správních celků, území Podkarpatské Rusi bylo rozděleno do třech žup – Užhorodské se sídlem v Užhorodu, Berežské se sídlem v Mukačevu a Marmarošské se sídlem ve Velkém Sevljuši (později v Chustu).¹³⁷ Tyto tři župy byly ovšem zakrátko v roce 1926 sloučeny v jednu velkou Karpatoruskou župu se sídlem v Mukačevu. Československá vláda argumentovala tím, že vytvoření jednoho většího správního celku unifikuje celou správu a zjednoduší tak centralizaci celé Podkarpatské Rusi.¹³⁸ V roce 1919 zahájil svou činnost úřad Civilní správy, který podléhal ministerstvu vnitra v Praze. V čele tohoto úřadu stál Jan Brejcha, který prováděl veškerá opatření po dohodě s generálem E. Ch. Hennocquem,¹³⁹ jenž měl po vyhlášení vojenské diktatury na území Podkarpatské Rusi fakticky rozhodující slovo. I přesto, že již vláda jmenovala pětičlennou rusínskou radu nazvanou jako prozatímní Direktorium, které mělo sloužit jako poradní sbor pro administrátora Jana Brejchu, a to ve věcech jazykových, školských, církevních a ve věcech místní samosprávy.¹⁴⁰

Ve skutečnosti měl veškerou moc generál Hennocque, zejména proto, že situace stále ještě nebyla pod dostatečnou kontrolou. Bylo totiž mnoho obyvatel bývalého Uherska, kteří se s připojením k Československu nemohli smířit. Jednalo se především o organizovanou maďarskou iredentu a infiltraci bolševických militantů nejen z Maďarska, ale i z Ukrajiny a

¹³³ RYCHLÍK, J – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Hospodářský*. s. 30–31.

¹³⁴ KÁRNÍK, Zdeněk: *České země v éře první republiky (1918–1938)*. 2. díl. *Československo a české země v krizi a ohrožení*. Praha 2002. s. 240–241. (dále jen: KÁRNÍK, Z.: *Československo*.)

¹³⁵ ŠVORC, P.: *Zakletá*. s. 88.

¹³⁶ Tamtéž.

¹³⁷ POP, Ivan: *Stručná*. s. 111.

¹³⁸ ŠVORC, P.: *Zakletá*. s. 90.

¹³⁹ POP, I.: *Stručná*. s. 112–113.

¹⁴⁰ Tamtéž.

Ruska, kteří se pokoušeli v nově vzniklé republice vyvolat nepokoje.¹⁴¹ Této situace následně zneužívaly skupiny banditů především z řad bývalých rusínských vojáků, které terorizovaly místní obyvatelstvo.¹⁴² Jedním z těchto loupežníků byl i Nikola Šuhaj, jehož příběhem se nechal inspirovat pro napsání svého románu Ivan Olbracht.¹⁴³

2.3 Reformy na Podkarpatské Rusi

Československo se v prvních letech existence muselo vypořádat s celou řadou problémů, které se týkaly i Podkarpatské Rusi. Zejména v oblasti hospodářství měly přijít velké změny, čeští agrárníci usilovali o podlomení pozemkového vlastnictví šlechty a posílení postavení velkých sedláků a středních rolníků.¹⁴⁴ K těmto potřebám měla sloužit pozemková reforma. Určité pokusy o vyřešení komplikované agrární otázky na Podkarpatské Rusi byly již před první světovou válkou v podobě tzv. Verchovinské akce. Ta ovšem nevyřešila nic, ani zásobování hornatých oblastí potravinami, na tož zabezpečení půdy rolníků.¹⁴⁵

Pozemková reforma měla za cíl vytvořit velké rodinné farmy, které by dokázaly bez větších problémů zásobovat trh.¹⁴⁶ Nevýhodou bylo, že pozemková reforma byla primárně nastavena pro Čechy a Moravu, v poslední řadě až pro Podkarpatskou Rus, zde bylo úrodné půdy velmi málo, navíc zde platily velmi archaické právní vztahy, které celou situaci jen komplikovaly.¹⁴⁷

Celková rozloha polnohospodářské půdy na Podkarpatské Rusi tvořila pouhých 46,29 %, většinu území totiž pokrývaly lesy. Z celkové výměry polnohospodářské půdy bylo jen 41,36 % orné, naopak pastviny tvořily zhruba 1/3 a louky 1/4 území (to bylo ve srovnání s ČSR téměř dvakrát tolik).¹⁴⁸ Nepříznivou situaci v hospodářství komentuje i Čapkův Hordubal, který během rozhovoru s jedním místním sedlákem říká: „*Mnoho lidí u vás půda neuživí. Samý močál a výběh. Hádám, tady jeden hospodář, aby měl desítky jiter pusty, má-li být z toho živ.*“¹⁴⁹ Zemědělci na Podkarpatské Rusi to opravdu neměli jednoduché, ovšem co se týče množství močálů není tato informace pravdivá. Ty se na Podkarpatské Rusi vyskytovaly velmi zřídka,

¹⁴¹ KÁRNÍK, Z.: *Československo*. s. 241.

¹⁴² RYCHLÍK, J. – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Hospodářský*. s. 34.

¹⁴³ OLBRACHT, I.: *Nikola*.

¹⁴⁴ RYCHLÍK, J. – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Podkarpatská*. s. 104.

¹⁴⁵ Tamtéž.

¹⁴⁶ RYCHLÍK, J. – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Hospodářský*. s. 65–66.

¹⁴⁷ KOBLASA, P.: *Velkostatky*. s. 78–79.

¹⁴⁸ ŽADANSKÝ, Juraj.: *Hospodářský a sociální vývoj Podkarpatskej Rusi*. Bratislava 1993. (Dizertační práce). s. 47. (dále jen ŽADANSKÝ, J.: *Hospodářský*)

¹⁴⁹ ČAPEK, K.: *Hordubal*. s. 72.

tvořily pouze 3 % z celkové půdy.¹⁵⁰ V odborné literatuře se můžeme dočíst, že pouze v prostoru mezi Berehovem a Mukačevem byla větší koncentrace močálů.¹⁵¹ Je tedy otázkou, zda se Čapkova povídka odehrává v této oblasti, neboť sám v knize blíže nespecifikoval místo děje. Podrobněji tuto informaci rozebírám v kapitole 3. 4.

16. dubna 1919 byl schválen zákon o záboru, který se na Podkarpatské Rusi týkal 104 velkostatků o celkové rozloze 239 000 ha, z toho však podle pozemkové reformy mělo být vyňato 36 000 ha.¹⁵² Státní pozemkový úřad (SPÚ) tak měl k přidělení zhruba 203 000 ha, v celkem v 230 katastrálních územích, což se týkalo asi poloviny území Podkarpatské Rusi.¹⁵³ Z přidělců bylo 86 % Rusínů, 10 % Maďarů, Čechů a Slováků 1,5 %, Židů 1,4 % a Němců 1 %.¹⁵⁴ Do konce roku 1934 přidělil SPÚ 57 000 ha půdy 30 000 rodinám,¹⁵⁵ v roce 1935 byla však pozemková reforma přerušena, SPÚ byl zrušen a veškeré záležitosti týkající se přerozdělování půdy posléze řešilo ministerstvo zemědělství.¹⁵⁶ Do roku 1937 bylo pak přiděleno dalších zhruba 5 500 ha půdy a v záboru tak zůstalo necelých 148 000 ha.¹⁵⁷ Očekávání pozemkové reformy na Podkarpatské Rusi nebyla zdaleka naplněna, nepodařilo se totiž jejím prostřednictvím vytvořit soběstačného středního rolníka. Je otázkou, zda realizování těchto představ bylo vůbec možné, když vezmeme v úvahu, že půdy byl zde velký nedostatek, neboť většinu území pokrývaly lesy, jejichž přeměnu na ornou půdu nehodlali místní majitelé dopustit.¹⁵⁸

Co se týče měnové reformy, tak ta nemohla být v pravém slova smyslu na Podkarpatské Rusi nikdy realizována, neboť v době, kdy probíhala v Československu (3.–9. března 1919),¹⁵⁹ byla Podkarpatská Rus de facto ještě součástí Maďarska. Právě z tohoto důvodu zde zavládl měnový chaos, který ještě umocnilo padělání kolků, jak na rakousko-uherských, tak na československých bankovkách.¹⁶⁰ Z toho důvodu československé úřady vyměňovaly tyto rakousko-uherské bankovky za československé, nejprve v paritním poměru a poté v poměru

¹⁵⁰ ŽADANSKÝ, Juraj: *Polnohospodárstvo a lesné hospodárstvo v rámci celkového hospodárskeho a sociálneho vývoja Podkarpatskej Rusi*. In: Česko-slovenská historická ročenka 2, 1997, s. 97. (dále jen ŽADANSKÝ, J.: *Polnohospodárstvo*.)

¹⁵¹ ŽADANSKÝ, J.: *Polnohospodárstvo* s. 95.

¹⁵² Tamtéž, s. 100.

¹⁵³ RYCHLÍK, J. – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Hospodářský*. s. 72.

¹⁵⁴ ŽADANSKÝ, J.: *Polnohospodárstvo*. s. 100.

¹⁵⁵ ŽADANSKÝ, J.: *Hospodářský* s. 55.

¹⁵⁶ RYCHLÍK, J. – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Hospodářský*. s. 73.

¹⁵⁷ ŽADANSKÝ, J.: *Hospodářský*. s. 55–56.

¹⁵⁸ RYCHLÍK, J. – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Hospodářský*. s. 74.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 81.

¹⁶⁰ Tamtéž.

1:2 a nakonec v poměru 1:10.¹⁶¹ Avšak obyvatelé Podkarpatské Rusi přistupovali k této směně s velkou opatrností, neboť maďarská revizionistická propaganda hlásala, že československé bankovky nebudou po návratu Podkarpatské Rusi do Maďarska vyměňovány. Proto řada bohatých lidí, především z řad Židů, kteří doufali, že jejich území bude zase jednou součástí Maďarska, své bankovky nepřihlásila a nechala je tak propadnout.¹⁶²

Měnový chaos na Podkarpatské Rusi zasáhl i mimo jiné hrdiny z Kudějova románu. Konkrétně si jedna z hlavních postav stěžuje na vyplácení žoldu vojáků v „ukrajinské armádě“ v jiných měnách: „*haličské oddíly byly vypláceny v korunách, které však následkem nevhodného vládního nařízení pozbyly valně na ceně a byly jen s neochotou přijímány*“.¹⁶³ Řeč je o nové maďarské koruně, která se dostala na Podkarpatské Rusi do oběhu poté, co se k moci v Maďarsku dostali komunisté.¹⁶⁴ Kromě koruny, bylo maďarskou vládou nařizeno tisknout tzv. biele peniaze, které byly tištěny jen z jedné strany, proto se pro ně vžilo označení bílé peníze. Tyto dvě měny, které byly současně ve stejnou dobu v oběhu, měly skutečně za následek devalvaci měn nejen na Podkarpatské Rusi, ale i ve značné části bývalého Uherska.¹⁶⁵ Je tedy na místě uznat, že Kuděj na tomto příkladu opět prokázal, že během svého pobytu na Podkarpatské Rusi patrně vedl důkladný výzkum v rámci orální historie. Evidentně navázal s místními obyvateli důvěrný vztah, neboť se mu nebáli sdělit velmi podrobné informace o všech událostech, které v posledních letech ovlivnily životy všech Rusínů. Tyto detaily poté autor přenesl na papír a zakomponoval do podoby historického románu.

Školství na Podkarpatské Rusi převzala československá vláda ve velmi špatném stavu. V roce 1920 zde existovalo pouze 517 obecných škol s povinným maďarským jazykem a 34 rusínských obecných škol.¹⁶⁶ Malý školský zákon z roku 1922, který zaváděl osmiletou povinnou školní docházku a snižoval počet dětí ve třídách, se na Podkarpatskou Rus nevtahoval.¹⁶⁷ Nicméně i přesto se během následujících sedmnácti let podařilo Československu provést na Podkarpatské Rusi menší školskou revoluci. Bylo vybudováno 433 nových obecných škol s rusínským vyučovacím jazykem a pouze 110 škol zůstalo maďarských. Celkový počet obecných škol tak vzrostl na 800 a měšťanských na 49.¹⁶⁸ Byla rovněž snížena

¹⁶¹ RYCHLÍK, J. – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Podkarpatská*. s. 122.

¹⁶² Tamtéž.

¹⁶³ KUDĚJ, Z. M.: *Horalská*. s. 253.

¹⁶⁴ RYCHLÍK, J. – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Podkarpatská*. s. 122.

¹⁶⁵ Tamtéž.

¹⁶⁶ KÁRNÍK, Z.: *Československo*. s. 246.

¹⁶⁷ POKORNÝ, Jiří: *Vzdělání a výchova*. IN: HÁJKOVÁ, Dagmar – HORÁK, Pavel (eds.): *Republika Československá 1918–1939*. Praha 2018. s. 341.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 342.

negramotnost na 32 % a celkově vzrostl počet tříd o 144 %.¹⁶⁹ Klíčová jazyková otázka související bezprostředně se školstvím a samotnou autonomií však zůstala opomenuta. Prezident Beneš ovšem vnímal situaci ve školství optimisticky a v roce 1934 na oficiální návštěvě Podkarpatské Rusi prohlásil: „*Vedle rozvoje národního školství na Slovensku není podobného úspěchu v žádném státě v Evropě po válce*“.¹⁷⁰

¹⁶⁹ KÁRNÍK, Z.: *Československo*. s. 247.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 249.

3 Zájem Čechů o Podkarpatskou Rus

3.1 Informování české veřejnosti o Podkarpatské Rusi

Již v roce 1919 lze pozorovat značný zájem o Podkarpatskou Rus mezi českou veřejností. Bylo to především proto, že až doposud byl tento kraj pro Čechy neznámý. Z toho důvodu sem byli jako první posláni především úředníci, vojáci, učitelé, lékaři, kteří měli za úkol toto území spravovat, případně chránit.¹⁷¹ Záhy se začaly objevovat i první publikace, které měly za úkol alespoň částečně představit toto území nejširší vrstvě obyvatel. Jejich autoři ovšem neměli v prvních měsících společné existence k dispozici veškeré statistické údaje, a proto řada problému zůstala opomenuta. Byli zde i výjimky z řad některých novinářů a úředníků, jakými byli A. Hora, A. Caha, či V. Lev. Ti se ve svých pracích zaměřili především na vlastní zkušenosti s touto krajinou, avšak popisovali zejména místní tradice a zvyky.¹⁷²

Od roku 1922 pak začal na Podkarpatské Rusi skutečný vědecký výzkum, sjížděli se sem odborníci ze všech možných oborů, kteří následně výsledky své práce publikovali. Jednalo se především o práce hospodářského, geografického, politického, či národopisného charakteru.¹⁷³

Češi pracující na Podkarpatské Rusi se snažili informovat občany o nejaktuálnějších problémech tohoto regionu prostřednictvím různých přednáškových cyklů. První taková přednáška se konala roku 1920 v Užhorodě pod záštitou tělocvičné jednoty Sokol. Následně byly tyto přednášky často publikovány.¹⁷⁴

Vůbec nejvýraznější formou interpretace motivů z Podkarpatské Rusi se stala próza, která byla dostupnější širšímu okruhu čtenářů oproti odborné literatuře. Čeští spisovatelé přijížděli na Podkarpatskou Rus počátkem dvacátých let z různých důvodů, ale především proto, aby se zde na čas schovali před okolním světem, či získali inspiraci pro svá díla. Základním motivem jejich tvorby byl starozákonní charakter a patriarchalismus, s nímž byli Rusíni v meziválečném období úzce spjati.¹⁷⁵ Tyto baladické příběhy se těšily velké popularitě. Takřka ihned po svém vydání patřily mezi nejvyhledávanější česká literární díla na trhu. Zejména Olbrachtův román, který byl přeložen do několika jazyků, dočkal se 11 vydání¹⁷⁶ a zcela tak zastínil svého

¹⁷¹ POP, I.: *Stručná*. s. 129–130.

¹⁷² Budín, V.: *Podkarpatská*. s. 18–19.

¹⁷³ POP, I.: *Stručná*. s. 130.

¹⁷⁴ BUREŠOVÁ, Jana: *Některé projevy vztahů Čechů a Podkarpatské Rusi v prvních letech existence*. In: *Československá historická ročenka*, 2, 1997, s. 130. (dále jen BUREŠOVÁ, J.: *Některé*.)

¹⁷⁵ NOVOTNÝ, Vladimír: *Podkarpatoruský fenomén v české próze*. In: HOŘEC, Jaromír (ed.): *Střední Evropa a Podkarpatská Rus*. Praha 1997. s. 56–57.

¹⁷⁶ POP, I.: *Stručná*. s. 133.

předchůdce Z. M. Kuděje i Čapkova *Hordubala*. České spisovatele oslovila mimo jiné také panenská příroda Podkarpatské Rusi, která se promítla do děl Jaroslava Hubálka *Ze stínů karpatských lesů*, nebo Jana Vrby *Duše na horách*. Nelze opomenout ani básně (*Enciány s Popa Ivana*) S. K. Neumanna, který si na Podkarpatskou Rus přijel odpočinout, jak sám prohlásil od civilizace v kapitalistickém vydání.¹⁷⁷

Meziválečné publikace o Podkarpatské Rusi dokázaly oslovit velké množství Čechů, kteří si nyní mohli udělat alespoň základní obraz o nově připojeném území. Dozvěděli se něco málo o národnostním složení, náboženství, politické správě, hospodářství, životním stylu, či nepříliš vzdálené historii nejvýchodnějšího cípu republiky. Nelze však říct, že tato smršť literárních děl z prostředí Podkarpatské Rusi by mohla být nějakou státem nařízenou propagandou, jenž by měla za úkol vyzdvihovat toto území např. na úkor Moravy nebo Slezska. Spisovatelé zde cestovali zcela z vlastní vůle, převážně jako turisté, kteří měli mimo jiné dostatečné množství volného času a taktéž finančních prostředků pro poznání nových koutů republiky. Jinak to bylo ovšem s již výše zmíněnými odborníky (úředníci, lékaři a vojáci), kteří byli na východ republiky posílání (mnohdy nedobrovolně) za účelem stabilizace poměrů. Všichni však měli jeden společný cíl, a tím byla pomoc převážně chudému rusínskému obyvatelstvu všemi různými způsoby.¹⁷⁸

V konečném důsledku můžeme s jistotou prohlásit, že se o největší propagaci Podkarpatské Rusi zasloužili právě prozaičtí spisovatelé. Jejichž díla odstartovala nevídaný zájem v české společnosti o tento region, který se najednou stal vyhledávanou turistickou destinací. Tento podkarpatský fenomén následně podporovaly turistické průvodce, které hojně vycházely ve dvacátých a třicátých letech. Obsahovaly mimo jiné velké množství informací o historii a kultuře této země.¹⁷⁹ Společně s literárními hrdiny tak pomohly s alespoň částečnou integrací této země do stále ještě nové republiky.

3.2 Podkarpatská Rus v českém tisku

Takřka ihned po připojení Podkarpatské Rusi k Československu nastala pro české žurnalisty nová výzva v podobě informování občanů o dění v této pro většinu Čechů zcela neznámé zemi. Na počátku 20. let se Češi dozvídali novinky o každodenním životě na Podkarpatské Rusi

¹⁷⁷ Budín, V.: *Podkarpatská*. s. 44.

¹⁷⁸ BUREŠOVÁ, J.: *Některé*. s. 127.

¹⁷⁹ HARNA, J.: *Česká*. s. 18.

především prostřednictvím agenturních zpráv. Tento typ informovanosti brzy přestal stačit, proto bylo potřeba, aby jednotlivé české deníky získaly do svých řad takového dopisovatele, který by na Podkarpatské Rusi žil a vedle svého zaměstnání byl ochoten pravidelně o tamějším dění čtenáře informovat.¹⁸⁰ Jednalo se zejména o mladé novináře, kterým bylo slíbeno, že když stráví určitý čas jako dopisovatelé na Podkarpatské Rusi, budou posléze posláni do nějakého moravského nebo českého města. Dále se jednalo o vládní úředníky, kteří však byli omezeni svou sférou zájmu. Poslední výraznou skupinou dopisovatelů byli Židé, ti ovšem referovali převážně o problémech místních karpatských Židů, i přesto tento typ zpravodajství nelze opomenout.¹⁸¹

Pro potřeby analýzy informačního obsahu a jeho porovnání s prameny není podstatná ani jedna ze tří hlavních skupin dopisovatelů, i když se jedná pro historika o velmi přínosné prameny. Důležitá je novinářská tvorba I. Olbrachta, Z. M. Kuděje a K. Čapka. Všichni tři byli mimo jiné novináři, na Podkarpatské Rusi strávili několik let a mohli tak o ní referovat i v trochu jiném duchu, ne pouze pomocí beletristických textů.

Ivan Olbracht sem přicestoval poprvé v červenci 1931 a ihned se začal přesvědčovat na vlastní oči o bídě místních lidí. I přesto, že na Podkarpatskou Rus přijel primárně proto, aby si zde odpočinul a načerpal inspiraci pro novou literární tvorbu, zdejší poměry ho přiměly vrátit se na chvíli ke své novinářské činnosti.¹⁸² Od září do listopadu 1931 tak postupně na stránkách *Literárních novin* publikoval celkem čtyři reportáže o každodennosti života karpatských Rusínů s názvem *Boj o kulturu na Podkarpatské Rusi*.¹⁸³ Olbracht v první části této série reportáží nejprve představuje Rusíny z hlediska jejich etnicity a následně popisuje jejich všednost v podobě práce na poli či v lese.

Pro historika je nejzajímavější ta část, kde srovnává, zda bylo Rusínům lépe v rámci monarchie, či se mají lépe nyní, v jednom společném státě s Čechy a Slováky. Toto srovnání provádí skrze současnou stagnaci zdejšího dřevního hospodářství a nemožnost vývozu zboží do Maďarska, kde až do roku 1918 směřovala většina dřeva z místních lesů. Kritizuje naopak vysoké železniční tarify, které prakticky zamezují vyvázet zboží do Čech nebo na Moravu. Více se pak pozastavuje nad poměrem českých a rusínských úředníků v tamější správě, konkrétně komentuje situaci, kdy pro vystudované rusínské děti není na Podkarpatské Rusi žádná

¹⁸⁰ ŘEHÁK, Daniel: *Přehled dopisovatelů Lidových novin z Podkarpatské Rusi*. In: HUBENÝ, David (ed.): *PAGINAE HISTORIAE* 23, 2015, č. 2, s. 179.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 183.

¹⁸² Budín, V.: *Podkarpatská*. s. 39–40.

¹⁸³ OLBRACHT, Ivan: *Boj o kulturu na Podkarpatské Rusi*. *Literární noviny*, č. 16, září 1931, s. 5.

uplatnění, neboť většinu pracovních pozic obsadili již Češi.¹⁸⁴ Druhá část jeho reportáže je pak věnovaná jazykovému problému, nikoliv však z hlediska ukrajinské a velkoruské orientace, co se jejich úředního jazyka týče. Popisuje totiž jak na něho působí města na Podkarpatské Rusi, konkrétně Užhorod, že jsou zde k vidění nápisy pouze v češtině a maďarštině, že Rusína zde takřka nenajdeme. O Češích pak mluví jako o dobyvatelích, kteří si tento kraj přizpůsobují k obrazu svému, a ne ku prospěchu rusínskému obyvatelstvu.¹⁸⁵ Ve třetí části se věnuje jazykovému sporu v pravém slova smyslu, přičemž opět kritizuje českou vládu a její neschopnost tento problém vyřešit. Zdůrazňuje, že to je již jedenáct let, co vláda tento problém odkládala, a že jazyková otázka je úzce spjata se školskou otázkou, která nejvíce postihuje právě děti.¹⁸⁶ V poslední čtvrté části reportáže vnáší Olbracht svůj vlastní pohled na jazykovou otázku, když píše, že ukrajinština je pro Rusíny jako úřední jazyk jediná možnost, neboť ruština je podle něj archaický, uměle udržovaný jazyk a místní rusínský dialekt nikdo používat nechce.¹⁸⁷

I přesto, že Ivan Olbracht nestrávil na Podkarpatské Rusi ani půl roku, dokázal si za tuto krátkou dobu udělat svůj vlastní názor na podmínky a poměry, které zde na počátku třicátých let panovaly. Své myšlenky a postřehy dopodrobna popsal na několika stránkách *Literárních novin*. Z textu je patrné, že Olbracht není spokojen se situací na Podkarpatské Rusi, rovněž je zřejmé, že při návštěvě tohoto kraje byl stále ovlivněn myšlenkami komunismu, které se promítají i do této reportáže. O Češích zde píše jako o pánech, které musí rusínský lid trpět, neboť trpěl i maďarskou nadvládou. Avšak podle Olbrachta přijde jednou den, kdy se rusínská inteligence zproletarizuje a Podkarpatská Rus jako stát se osamostatní, nebo alespoň připojí k Ukrajině, k níž má etnicky blíž. I když to bylo na počátku třicátých let dvacátého století pouze Olbrachtovo zbožné přání, vyplnilo se. A i přesto, že je tato série reportáží v celku politicky zabarvená, jedná se o velmi přínosný historický pramen, který napomohl k objasnění Olbrachtova vztahu k rusínskému lidu.

Karel Čapek odcestoval na Podkarpatskou Rus někdy ve dvacátých let, avšak na rozdíl od Olbrachta nepsal na toto téma reportáže, jednalo se spíše o zprávy či kratší články uveřejněné v *Lidových novinách*. Na začátku roku 1935 publikoval první článek, který se týkal nedostatku soli v některých vesnicích na Podkarpatsku. Zmiňuje také, že některé děti nemají, co na sebe, v zimě chodí bosy a pouze v košílkách. Proto nabádá čtenáře, aby byli tak hodní a přispěli

¹⁸⁴ Tamtéž.

¹⁸⁵ OLBRACHT, I.: *Boj*. Literární noviny, č. 18, říjen. 1931, s. 3.

¹⁸⁶ OLBRACHT, I.: *Boj*. Literární noviny, č. 19, listopad 11. 1931, s. 4.

¹⁸⁷ OLBRACHT, I.: *Boj*. Literární noviny, č. 20, listopad 11. 1931, s. 3–4.

nějakou korunu na tyto nešťastné děti.¹⁸⁸ V dalším článku Čapek děkuje svým čtenářům za štědrost v podobě příspěvků a apeluje na čtenáře s prosbou o pomoc znovu.¹⁸⁹ Poslední článek, který se okrajově týká Podkarpatské Rusi zveřejnil Čapek v březnu 1938. V něm autor kritizuje turistickou politiku státu, naráží především na špatnou přístupnost nejvýhodnější částí republiky, co se stavu silnic týče. Dále na bídný stav hotelů a hostinců. Podkarpatská Rus má podle něj z hlediska turistického ruchu velký potenciál, ale česká vláda ho až doposud přehlížela. Věří, že Poloninské Karpaty by se při troše úsilí mohly stát centrem evropské turistiky.¹⁹⁰

Čapek prostřednictvím svých krátkých článků upozorňoval podobně jako Olbracht na špatné životní podmínky, které i přes snahu československé vlády Podkarpatskou Rus v meziválečném období sužovaly. Uvědomoval si, že se dá místním obyvatelům alespoň částečně pomoci, proto také nabádal své čtenáře k veřejným sbírkám na pomoc rusínským obyvatelům. Věřil, že tento kout republiky by se mohl za pomoci investic časem stát vyhledávanou turistickou destinací a na rozdíl od svého kolegy se snažil tuto situaci určitým způsobem řešit. Nicméně Olbracht byl ve svých reportážích při komentování jednotlivých problémů mnohem podrobnější. Je to zcela logické, neboť Olbrachtovy reportáže byly psány jím samotným v době, kdy na Podkarpatské Rusi pobýval. Měl tak s rusínským lidem a tamními problémy daleko intenzivnější zkušenost. Zatímco Čapek publikoval své články pouze zprostředkovaně, neboť vycházely již v letech, kdy se z Podkarpatské Rusi vrátil do Čech.

Zdeněk Matěj Kuděj strávil sice na Podkarpatské Rusi několik let, avšak všechny informace, které se o tomto území dozvěděl od místních obyvatel, vložil do jediného díla – *Horalské republiky*. Nelze tedy srovnat jeho beletristickou tvorbu s novinářskou.

3.3 Banditismus na Podkarpatské Rusi v tvorbě Ivana Olbrachta

Neutichající nepokoje na Podkarpatské Rusi v prvních měsících společné existence měly za následek nařízení stanného práva, které platilo od 28. srpna 1920.¹⁹¹ Vojenská diktatura generála Hennocquea trvala již téměř rok¹⁹², i přesto byla země z hlediska bezpečnosti i nadále nestabilní. Situaci neměli pod kontrolou především českoslovenští četníci, kteří ač se sebevíc

¹⁸⁸ ČAPEK, Karel: *Vesnice bez soli*. Lidové noviny, č. 29, 17. 1. 1935, s. 7.

¹⁸⁹ ČAPEK, K.: *Jako každé zimy*. Lidové noviny, č. 640, 22. 12. 1935, s. 2.

¹⁹⁰ ČAPEK, K.: *Příprava*. Lidové noviny, č. 12, 20. 3. 1938, s. 3.

¹⁹¹ RYCHLÍK, J. – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Hospodářský*. s. 34.

¹⁹² POP, Ivan: *Stručná*. s. 111.

snažili najít určitou cestu k zdejšímu obyvatelstvu, neuspěli. Tento stav vyhovoval především různým zločincům a loupežníkům, kteří této neblahé situace zneužívaly ve svůj prospěch, neboť věděli, že ve většině případů budou místní obyvatelé na jejich straně. O těchto událostech vypráví i jeden z románů Ivana Olbrachta – *Nikola Šuhaj loupežník*.

Olbrachtovo dílo je zasazeno do malé horské vesničky jménem Koločava, která leží na toku řeky Terebla v okrese Volové. Zde se odehrává příběh o pravděpodobně nejznámějším loupežníkovi Podkarpatské Rusi – Nikolu Šuhajovi. Román ovšem není vyličen historicky zcela věrně, neboť sám autor prohlásil, že se postavou vojenského zběha pouze inspiroval. Olbracht se na rozdíl od Kuděje příliš nezabýval faktografií. Z textu je možné si odvodit dobu, ve které se děj odehrává, ovšem tato informace není tak detailně rozebrána jako v případě Kudějova románu. Najdeme zde sice zmínku o probíhajících bojích na Slovensku a vládě komunistů v Uhrách¹⁹³, díky nimž si lze vyvodit, že děj se začíná odehrávat s největší pravděpodobností na jaře 1919. Nicméně jedná se pouze o krátké informace v podobě jedné či dvou vět, které nám však i přesto pomohou pochopit historické pozadí knihy.

Olbracht se totiž ani zdaleka nepokoušel o věrohodnou rekonstrukci Šuhajova případu, ostatně to ani nebylo možné, neboť veškeré záznamy o něm byly přísně tajné.¹⁹⁴ Čerpal tedy převážně z informací, které se dozvěděl od místních Rusínů během svého pobytu v Koločavě. Z těchto důvodů se rozhodnul spíše zaměřit na atmosféru této malebné části Podkarpatské Rusi, kdy se prostřednictvím místních obyvatel snažil vyličit i v roce 1933 neutichající legendu o Nikolu Šuhajovi.

I přesto se Olbrachtovi určitým způsobem podařilo v omezené míře historicky zdokumentovat tehdejší situaci na Podkarpatské Rusi. Co se týče samotné správy tohoto okresu, dozvídáme se, že šéfem civilní správy na Podkarpatské Rusi je jistý Bláha, který je podepsán na letáku s vypsáním odměny za dopadení Nikoly Šuhaje.¹⁹⁵ František Bláha byl skutečně administrátorem civilní správy na Podkarpatské Rusi, do jeho funkce jej jmenoval 5. května 1920 prezident T. G. Masaryk.¹⁹⁶ Kromě toho se můžeme v pramenu dočíst i o krajském soudu v Chustu,¹⁹⁷ o okresní správě ve Volové,¹⁹⁸ či o nemocnici v Užhorodě, kam musel být převezen jeden ze zraněných četníků.¹⁹⁹ Zde nastává otázka, proč byl četník převezen až do užhorodské

¹⁹³ OLBRACHT, I.: *Nikola*. s. 69.

¹⁹⁴ BUDÍN, V.: *Podkarpatská*. s. 42.

¹⁹⁵ OLBRACHT, I.: *Nikola*. s. 202.

¹⁹⁶ POP, I.: *Dějiny*. s. 309.

¹⁹⁷ OLBRACHT, I.: *Nikola*. s. 166.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 116.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 170.

nemocnice, když mnohem blíže Koločavě byla nemocnice v Sevljuši. Kromě ní a užhorodské nemocnice, byly nemocnice ještě v Mukačevu a Berehovu.²⁰⁰ I přesto byla vzdálenost z horských vesnic do nejbližší nemocnice 60–100 km.²⁰¹ Všechny čtyři nemocnice byly však ve špatném stavu, proto prošly během trvání první republiky rozsáhlou rekonstrukcí, dostaly nová vybavení a vznikla při nich specializovaná oddělení. Lékařská péče na Podkarpatské Rusi i přes tyto renovace zůstala daleko za vyhovujícím stavem.²⁰² Navzdory tomu mohla být zdravotní politika státu alespoň částečně spokojena, neboť když se v roce 1930 provádělo sčítání lidu, bylo zjištěno, že se na Podkarpatské Rusi zvýšil počet obyvatel o pětinu. Přirozený přírůstek tak na východě republiky v letech 1921–1930 stoupl na 22,5 %.²⁰³

Všechny tyto informace jsou pro běžného čtenáře nepodstatné, možná je zprvu ani nezaregistruje, neboť se primárně soustředí na dějovou linii knihy, nikoliv na tyto malé detaily, které napomáhají utvářet příběh. Pro historika je to určitý důkaz, že Ivan Olbracht skutečně pracoval s reálnými informacemi, neboť podobně jako Kuděj využíval metodu orální historie. Tyto získané poznatky následně, i když v menší míře, zúročil ve své literární práci.

Kromě civilní správy se Olbracht „věnuje“ okrajově i problematice náboženství a politické orientace Rusínů. Konkrétně v úvodu pramene nastínil církevní rozkol na Podkarpatské Rusi, o kterém jsem se již zmínil v kapitole 1.1. Vypráví o něm v souvislosti s bídnou situací, která na Podkarpatské Rusi v té době panovala: „*Až král zvítězí, odmění se svým národům za všechna utrpení, hlásali z kazatelen řeckokatoličtí faráři, a ony se modlily za uherského krále... Ale král byl poražen. Car vás vysvobodí, šeptali pravoslavní popové, dá vám mír a svobodu.*“²⁰⁴ Olbracht těmito větami evidentně prostřednictvím náboženské terminologie naráží na dva směry, které Podkarpatskou Rus v druhé polovině 19. století rozdělovaly.²⁰⁵ První zmínění řeckokatoličtí faráři byli převážně promaďarsky orientovaní Rusíni, kteří co by vysoce postavení obyvatelé požadovali zachování starých zvyků – tedy setrvání v Maďarsku. Zatímco pravoslavní popové reprezentují ruský směr, který požadoval připojení Podkarpatské Rusi k carskému Rusku. Představitelé tohoto směru konvertovali k pravoslaví, neboť dál nemohli trpět kněžské výhody spjaté s řeckokatolickou vírou. Mezi těmito dvěma směry docházelo nejen v prvních letech existence republiky k řadě konfliktů, především ze strany pravoslavných

²⁰⁰ RYCHLÍK, J. – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Podkarpatská*. s. 152.

²⁰¹ Tamtéž.

²⁰² Tamtéž.

²⁰³ JEMELKA, Martin: *Inventura 1930*. IN: HÁJKOVÁ, Dagmar – HORÁK, Pavel (eds.): *Republika Československá 1918–1939*. Praha 2018. s. 464.

²⁰⁴ OLBRACHT, I.: *Nikola*. s. 24.

²⁰⁵ ŠVORC, P.: *Zakletá*. s. 17.

věřících, při nichž muselo zasahovat četnictvo. Představitelé pravoslavné církve obsazovali řeckokatolické kostely, narušovali bohoslužby, či fyzicky napadali řeckokatolické věřící.²⁰⁶

Olbrachtovi byla po vydání knihy mnohokrát vyčítána jeho interpretace činnosti četnictva na Podkarpatské Rusi.²⁰⁷ Z textu je zcela patrné, že se Olbracht snažil upozornit na neschopnost československých četníků při stíhání Nikoly Šuhaje. Avšak byla tato kritika četnictva opravdu na místě? Když vezmeme v úvahu, že četníci nemohli mít za necelý rok působení na Podkarpatské Rusi ani zdaleka takové znalosti prostředí jako Šuhaj, který se zde narodil. Navíc při následném vyšetřování bylo velmi komplikované se domluvit s potenciálními svědky, neboť zde byla určitá jazyková bariéra a neochota jakékoliv spolupráce s československým četnictvem ze strany Rusínů. Tyto všechny faktory tedy hrály ve prospěch Šuhaje. Ministerstvo vnitra si bylo vědomo této nepříjemné situace v podobě zárodku možného revolučního hnutí, proto vyslalo do Koločavy dalších osmdesát četníků, rovněž uvolnilo 480 000 Kč na dopadení Šuhaje.²⁰⁸ 16. srpna 1921 poté přišel do Prahy telegram, ve kterém se psalo, že bratři Šuhajové byli zastřeleni četníky. S největší pravděpodobností však byli Šuhajové zrazeni a zabiti svými kamarády, jak popisuje Olbracht ve svém románu. Z dostupného lékařského záznamu a z fotografií je totiž patrné, že oba muži měli na těle rány po sekyře.²⁰⁹ Ministerstvo vnitra muselo proto po vydání románu celou situaci prošetřit, neboť Olbrachtova verze nepochybně poškozovala celý četnický sbor. Zemské četnické velitelství dokonce navrhlo, aby byla kniha zkonfiskována a s autorem bylo zahájeno trestní řízení. K ničemu takovému však nikdy nedošlo. Olbracht se hájil tím, že jeho Šuhaj není tím Šuhajem z let 1920–1921, a že jeho kniha je pouze románem, nikoliv historickou monografií.²¹⁰

3.4 Čapkova mystičnost Podkarpatské Rusi

Karel Čapek přijel na Podkarpatskou Rus již v první polovině 20. let a takřka ihned se tento kraj stal inspirací pro jeho dvě díla. První méně známé dílo je *Balada o Juraji Čupovi*, to však nebylo předmětem analýzy.²¹¹ Čapek se na rozdíl od svých kolegů nesnažil věrně zachytit a popsat realitu, která na Podkarpatské Rusi v meziválečném období panovala, kladl důraz spíše

²⁰⁶ HELAN, Pavel: *Církevní spektrum*. IN: HÁJKOVÁ, Dagmar – HORÁK, Pavel (eds.): *Republika Československá 1918–1939*. Praha 2018. s. 330.

²⁰⁷ BUDÍN, V.: *Podkarpatská*. s. 42.

²⁰⁸ HOLUB, Ota: *Věc: Loupežník Nikola Šuhaj*. Praha 1983. s. 124.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 129.

²¹⁰ Tamtéž, s. 218–221.

²¹¹ BUDÍN, V.: *Podkarpatská*. s. 46.

na celkovou atmosféru tohoto kraje. Výše zmíněné patriarchální vztahy a přírodní scenérie jsou proto hlavním motivem jeho děl, zejména *Hordubala*. Je dobře známo, že se Čapek nechal inspirovat skutečným příběhem, který se na Podkarpatské Rusi stal a o kterém referoval 14. října 1932 v *Lidových novinách* Bedřich Golombek: *Do malé vesnice Bardova u Mukačeva přijel loni v létě automobil a z něhož k úžasu celé vesnice vystoupil Jiří Hordubej, který se vracel po osmi letech z Ameriky.*²¹² Základní myšlenka tak zůstala stejná – tedy návrat Rusína z USA domů na Podkarpatskou Rus a až na několik malých detailů (pozměněná jména postav a vesnic) se Čapek pevně držel své předlohy.

Děj se zde odehrává v malé horské vesnici, jménem Krivá.²¹³ Avšak tento název byl pro něho patrně jenom inspirací, neboť obec Krivá (Křivá) se nacházela v bezprostředním západním sousedství města Chust, jak se můžeme dočíst v odborné literatuře.²¹⁴ Nicméně při podrobnější analýze Čapkovy povídky je patrné, že děj je zasazen nejspíše do západní části Podkarpatské Rusi, na hranice se Slovenskem, neboť jedna z postav (Štěpán) jezdila za prací na Slovensko. Čapkovi tedy patrně nešlo o věruhodné zachycení rusínského prostředí, včetně všech geografických náležitostí.²¹⁵

Co se týče časového zařazení děje, bylo rovněž komplikované určit, v jaké době se děj odehrává. Juraj Hordubal se na úvod zmiňuje, že v USA nemohl pít alkohol: „*Osm let, krčmáři, jsem nepil pálenky; jej Bohu, byl bych ji někdy pil – hoře zapít, naplivat na cizotu, víš? Ale zakázali pálenku v Americe*“.²¹⁶ Čapek těmito slovy narážel pravděpodobně na prohibici, která v USA probíhala v letech 1920 až 1933 a znamenala úplný zákaz výroby a dovozu alkoholu.²¹⁷ To by nasvědčovalo tomu, že by se děj mohl odehrávat nejdříve v roce 1928, kdy by se Hordubal po osmi letech vrátil do rodné země. Druhou informací, která mi pomohla upřesnit dobu, ve které se děj odehrává, byla zmínka o jisté krizi, kdy jeden z místních vyprávěl Hordubalovi, že nyní nastaly zlé časy, které Podkarpatskou Rus sužují, neboť fabriky nepracují a lidé tak nemají práci.²¹⁸ Když vezmeme v úvahu, že velká hospodářská krize se nejvíce v Československu projevila ke konci první poloviny třicátých let a velkou měrou zasáhla právě

²¹² GOLOMBEK, Bedřich: *Podkarpatská tragédie (Nejvyšší soud v Brně)*. In: *Lidové noviny*, č. 620, 14. 10. 1932, s. 8.

²¹³ ČAPEK, K.: *Hordubal*. s. 9.

²¹⁴ TÓTH, A.: *Vojenské*. s. 292.

²¹⁵ Více o podrobnějším geografickém popisu: ČAPEK, K.: *Hordubal*. s. 84–85.

²¹⁶ Tamtéž, s. 27.

²¹⁷ MIKLÁŠ, Martin: *Prohibice v ruských zemích a ve spojených státech amerických*. Praha 2014. (nepublikovaná diplomová práce).

²¹⁸ ČAPEK, K.: *Hordubal*. s. 81.

Podkarpatskou Rus²¹⁹, lze s největší pravděpodobností považovat za časové zařazení děje právě toto období.

Kromě již výše zmíněné negramotnosti a stavu zemědělské půdy se lze z tohoto pramene dozvědět jen velmi málo informací, které by byly určitým způsobem přínosné nebo vhodné pro porovnání s informačním obsahem odborné literatury. Čapek se totiž na rozdíl od svých předchůdců nesnažil tak důrazně upozornit na poměry, které na Podkarpatské Rusi panovaly. Pouze letmo se z rozhovorů jeho postav můžeme dozvědět o situaci v zemědělství, když si jeden místní sedlák stěžuje na velkou vzdálenost mezi jeho poli a městem: „*Daleko do města, špatně se prodává. Hloupý lid, pane. Pěstuje všechno jen do huby*“.²²⁰ Hospodářství na Podkarpatské Rusi skutečně velmi omezovala její vzdálenost od Moravy a Čech, neboť dopravní tarify na vývoz zboží by příliš vysoké.²²¹ Z tohoto důvodu museli tamní zemědělci pěstovat ovoce a zeleninu převážně pro vlastní potřebu, případně ji prodávali na místních trzích. Achillovou patou exportu zboží z Podkarpatské Rusi byla však především neexistující obchodní dohoda s Maďarskem a celní válka s Rumunskem, které bránily vývozu zboží do zemí, kde tento obchod byl ještě před 1. světovou válkou zcela běžný.²²²

Jen velmi okrajově se Čapek věnuje náboženské problematice na Podkarpatské Rusi. V prvním případě, když Juraj Hordubal pronáší před večerí modlitbu a zbytek rodiny jen nevěřičně kouká, co to jejich otec dělá. Ten si naopak nepochopení ze strany zbylých členů rodiny vysvětluje tím, že Štěpán, který měl po dobu jeho nepřítomnosti na manželku Polanu a dceru Hafii největší vliv, je patrně jiného vyznání.²²³ Tuto Hordubalovu domněnku a zároveň druhý motiv náboženství v pramenu vysvětluje poslední kapitola, kdy se dozvídáme, že Štěpán byl reformovaného vyznání, zatímco Polana a s největší pravděpodobností i její muž Juraj Hordubal byli vyznání řeckokatolického.²²⁴ Čapek se tímto možná snažil upozornit na náboženskou nejednotnost Podkarpatské Rusi, neboť v roce 1930 se sice polovina obyvatel hlásila k řeckokatolické církvi. Nicméně počet věřících této církve i nadále klesal a výrazné zastoupení měly kromě římskokatolické a izraelské církve, právě i ona reformovaná evangelická církev (kalvinisté)²²⁵, ke které se hlásila postava Štěpána v Čapkově povídce.

²¹⁹ ZILYNSKYJ, Bohdan: *Poznámky k českému výzkumu dějin Podkarpatské Rusi*. In: Československá historická ročenka, 2, 1997, s. 141.

²²⁰ ČAPEK, K.: *Hordubal*. s. 22.

²²¹ ŽADANSKÝ, J. *Poľnohospodárstvo*. s. 98.

²²² RYCHLÍK, J. – RYCHLÍKOVÁ, M.: *Podkarpatská*. s. 103.

²²³ ČAPEK, K.: *Hordubal*. s. 24.

²²⁴ Tamtéž, s. 120.

²²⁵ ŠVORC, P.: *Zakletá*. s.125.

3.5 Židé a antisemitismus v meziválečné próze

Specifickou skupinu obyvatel Podkarpatské Rusi tvořili Židé, jak v náboženském, tak etnickém smyslu. Až do roku 1918 židovská národnost na Podkarpatské Rusi de facto neexistovala, neboť dle oficiálních statistik se Židé hlásili buď k maďarské nebo německé národnosti.²²⁶ Bylo tedy velmi komplikované do té doby, ale ostatně i v meziválečném období, sledovat jejich počet. V roce 1930 proběhlo na Podkarpatské Rusi sčítání lidu, v němž Židé tvořili třetí nejpočetnější skupinu s 91 255 obyvateli (12,9 %).²²⁷ Je proto zcela nezbytné věnovat této skupině obyvatel určitou pozornost i v mnou analyzované literární tvorbě, protože Židé a s nimi spojený antisemitismus se ve velké míře projevil právě i v próze.

Myšlenka antisemitismu prostupuje prakticky celé Kudějovo dílo. Huculové, jakožto převážné chudí zemědělci nemohou zde bohatým Židům přijít na jméno. Tato nenávist pramenila patrně z podstaty, že Židé na Podkarpatské Rusi se měli po finanční stránce mnohdy lépe než Rusíni. V knize se několikrát setkáme s označeními zloděj, Židek, či prokletý Žid.²²⁸ Naopak Židé oslovují Huculy nejčastěji tímto způsobem: „*Co ráčí poroučet velmožný pán?*“²²⁹ Tento motiv nadřazenosti jedné rasy na druhou je charakteristický pro celý román. Kuděj stylizoval Huculy po vypuknutí revoluce do role jakýchsi pánů, kteří si mohou nyní dělat, co se jim zlíbí, neboť oni si vydobyli vlastní stát se zbraní v ruce, zatímco Židé čekali ve svých krčmách, jak se celá situace vyvine. Naopak po obsazení Jasině Rumuny v knize vystupují Židé jako vítězové a ti, kterým celá obec nyní patří. Ve skutečnosti pod pohružkou vypálení jejich obchodů a hospod ze strany Rumunů, museli udávat huculské revolucionáře. Celkově se čtenáři může zdát, že Kuděj se snažil prioritně upozornit kontrast zla v podobě Židů a dobra, jakožto Huculů, kteří byli po celou dobu trvání monarchie Židy vykořisťováni.

Ivan Olbracht popisuje tuto problematiku daleko podrobněji. Na rozdíl od Kuděje se snaží na úvod knihy tento komplikovaný vztah Rusína a Žida objasnit. Vysvětluje, že je v této vzájemné nenávisti rozdíl mezi chudým a bohatým Židem. Rusíni naprosto bez problému podle něj vychází s chudými Židy, navzájem se respektují. Připouští však, že se v určitých situacích navzájem sobě vysmívají, ale v žádném případě sebou neopovrhují.²³⁰ Jiná je podle něj situace u bohatých Židů, které Rusíni nemohou vystát, ostatně ani Židé je. Olbracht vysvětluje, že tato nenávist Rusínů vůči bohatým Židům pramení ze závisti po jejich majetku, nejedná se tedy

²²⁶ Tamtéž, s. 155.

²²⁷ TÓTH, A.: *Vojenské*. s. 260.

²²⁸ KUDĚJ, Z. M.: *Horalská*. s. 25, 28, 29.

²²⁹ Tamtéž, s. 28.

²³⁰ OLBRACHT, I.: *Nikola*. s. 24–25.

podle něj o rasismus v pravém slova smyslu.²³¹ Následně na několika případech tento vztah ilustruje, jedná se víceméně pouze o nenávistné komentáře ze strany Rusínů na Židy, nikoliv opačně, i přesto, že Olbracht mluví o tom, že nenávist byla oboustranná. Tato situace je dobře patrná v rozhovoru pana kapitána se strážmistrem, kdy kapitán v naprostém záchvatu obviňuje Židy z toho, že Šuhaje nemohou četníci stále dopadnout: „*A na Židy! To jsou oni, kdo to všechno dělají. Uspořádejte na ně pogrom! Poštvěte na ně obyvatelstvo!*“²³² Tento úryvek ilustruje existenci antisemitismu na Podkarpatské Rusi, která byla podle historiků v prvních letech existence ČSR však spíše ojedinělá.²³³ Mimo jiné Olbracht prostřednictvím románu umožňuje čtenáři poznat také židovské tradice a zvyky, které ovšem daleko podrobněji popisuje ve své sbírce povídek vydané o čtyři roky později.²³⁴

Karel Čapek ve své povídce přistupuje k tomuto tématu zdrženlivěji než Kuděj s Olbrachtem. V celém pramenu najdeme pouhé zmínky o Židech, jakožto o spolucestujícím ve vlaku, či o obyvatelích místní vesnice. Někteří vlastní krčmu, jiný je zase advokát, další jsou chudí, jiní bohatí apod. Žádné bližší informace o vztahu Rusínů a Židů čtenáři neposkytuje. Pro potřeby této práce jsou informace tohoto typu nepodstatné, a proto jsem se jimi detailněji nezabýval.

Olbrachtovo vysvětlení vztahu Rusínů a Židů naprosto koresponduje s realitou, jakou najdeme v odborné literatuře. Rusíni s chudými Židy sbližovalo pouze jejich sociální postavení, avšak Židé jako celek se z tohoto postavení pokoušeli vymanit asimilací s maďarskou komunitou, neboť věřili, že Podkarpatská bude opět jednou součástí Maďarska. Důkazem neintegrace mladé židovské generace do většinové rusínské společnosti na Podkarpatské Rusi je i statistika smíšených sňatků Židů, která tvořila na východě republiky pouze 1,3 %, naopak v Čechách dosáhla 43,8%.²³⁵ Bohatí Židé si byli naopak velmi dobře vědomi své ekonomické i vzdělanostní převahy, které často zneužívaly ve svůj prospěch.²³⁶ Situace mezi Rusíny a Židy se vyostřila zejména na jaře 1920, kdy vláda Maďarské republiky rad prostřednictvím různých letáků podněcovala vůči Židům nenávist, nejednalo se ovšem ani zdaleka o takovou propagandu, jakou ve třicátých letech vedly fašistické skupiny.²³⁷ Můžeme tedy prohlásit, že

²³¹ Tamtéž.

²³² Tamtéž, s. 196.

²³³ ŠVORC, P.: *Zakletá*. s. 168.

²³⁴ OLBRACHT, Ivan: *Golet v údolí*. Praha 1937.

²³⁵ JELÍNEK, Tomáš: *Fenomén československých Židů*. IN: HÁJKOVÁ, Dagmar – HORÁK, Pavel (eds.): *Republika Československá 1918–1939*. Praha 2018. s. 159.

²³⁶ ŠVORC, P.: *Zakletá*. s. 165–166.

²³⁷ Tamtéž, s. 171.

Kudějova interpretace tohoto vztahu byla do určité míry nadsázka, Čapek se rozhodl tuto národnostní otázku ve své novele blíže nekomentovat, zatímco Olbracht se jako jediný pokusil čtenáři alespoň částečně příčinu a podstatu tohoto „konfliktu“ objasnit.

4 Změny v situaci Podkarpatské Rusi v důsledku Mnichovské konference a vídeňské arbitráže

Od jara 1938 se začala situace ve střední Evropě stále více a více vyostřovat. Anšlus Rakouska Německou říší totiž odstartoval doposud největší nebezpečí pro první Československou republiku. Imperialistické plány měly mimo jiné i vlády Maďarska a Polska, které požadovaly revizi hranic v prostoru Podkarpatské Rusi. Větší úsilí získu nejvýhodnější části ČSR věnovala maďarská vláda, která se zaměřila na rusínskou inteligenci v USA. Uvědomovala si, že Rusíni za oceánem již delší dobu velmi hlasitě volají po autonomii Podkarpatské Rusi. Jednou z nejvýraznějších osobností rusínské inteligence v USA byl dr. Gerovský – generální tajemník spolku Rusínů a Ukrajinců v USA.²³⁸ Gerovský již před rokem tlačil na československou vládu, aby splnila své mezinárodní a ústavní závazky vůči Podkarpatské Rusi a uskutečnila v kraji autonomii. Výsledkem jednání byl pouze návrh zákona první etapy autonomie.²³⁹ V červnu 1938 ovšem dosáhl klíčového úspěchu, když se mu podařilo sjednotit nejvýraznější rusofilské představitele podkarpatské politiky do tzv. Ruského bloku. To mělo za následek zřetelnou gradaci požadavků ze strany Rusínů vůči československé vládě od léta 1938.²⁴⁰

Důležitým mezníkem Podkarpatské Rusi na cestě k autonomii byla Mnichovská dohoda, neboť její třetí dodatek stanovoval československé vládě tříměsíční lhůtu na vyřešení komplikované otázky maďarské menšiny v ČSR. Celý proces poté uspíšilo vyhlášení autonomie Slovenska 6. října, následující den totiž Německá říše podpořila federalizaci ČSR a tak 9. října mohlo v Komárně začít československo-maďarské jednání o budoucí podobě hranic. Mezitím probíhala jednání také v Praze, kam přijela podkarpatská deputace a rozhodovalo se o sestavení autonomní vlády Podkarpatské Rusi.²⁴¹ Rusíni požadovali osm ministerských křesel, dostali jich však „pouze“ šest. Po necelém týdnu dramatických jednání, zvratů, ve kterých výrazně posilovaly maďarské zájmy, byla 11. října jmenována šestičlenná podkarpatoruská autonomní vláda, jejímž předsedou byl zvolen A. Bródy.²⁴² Ve vládě měli z počátku převahu (4:2) politikové proruských stran.²⁴³

²³⁸ SUŠKO, Ladislav: *Podkarpatská Rus jako autonómna krajina pomnichovskej – druhej ČSR*. In: Československá historická ročenka, 2, 1997, s. 145–146. (dále jen SUŠKO, L.: *Podkarpatská*.)

²³⁹ POP, I.: *Dějiny*. s. 350.

²⁴⁰ SUŠKO, L.: *Podkarpatská*. s. 147–148.

²⁴¹ POP, I.: *Dějiny*. s. 357–359.

²⁴² KÁRNÍK, ZDEŇEK: *České země v éře první republiky (1918-1938)*. 3. díl. *O přežití a o život (1936-1938)*. Praha 2003. s. 632. (dále jen: KÁRNÍK, Z.: *České*.)

²⁴³ POP, I.: *Dějiny*. s. 361–362.

Již 26. října nastaly první nepříjemnosti a komplikace pro autonomní Podkarpatskou Rus. Předseda Bródy byl československou vládou označen za maďarského agenta, zatčen a zbaven členství ve vládě. Na jeho místo byl dosazen Augustin Vološin a společně s ním byla sestavena i nová autonomní vláda. I přes tento významný krok však vláda neupevnila svou pozici, a i nadále procházela častými změnami.²⁴⁴

Zbývalo tedy vyřešit otázku maďarské menšiny na Podkarpatské Rusi a Slovensku. Ústřední vláda v Praze společně s ministry autonomních vlád hlasovala o podobě řešení tohoto problému. Byly dvě možnosti: 1. plebiscit na celém území Podkarpatské Rusi a Slovenska, ve kterém by se však mohli vyslovit pouze Maďaři žijící na tomto území nebo zde byla 2. možnost, kdy by o budoucí podobě hranic Podkarpatské Rusi a Slovenska rozhodla německo-italská arbitráž. Výsledkem jednoznačného hlasování byla arbitráž, která se uskutečnila 2. listopadu 1938 ve Vídni.²⁴⁵ Podle protokolu měla být Maďarsku postoupena značná jihozápadní část území, Podkarpatská Rus tak přišla o svá nejdůležitější centra – Užhorod, Mukačevo, Berehovo, rovněž větší část železnice v úseku Čop – Halmei připadla Maďarsku. I nejúrodnější ovocnářská, obilnářská a vinařská území propadla Maďarsku.²⁴⁶ Podkarpatská Rus ztratila území o rozloze 1586 km² a zhruba 180 000 obyvatelích²⁴⁷, utrpěla tak nenahraditelné škody, ze kterých se už nedokázala vzpamatovat. Součástí Československa zůstalo území s novým hlavním městem Chustem, na kterém nyní výrazně převládalo rusínské obyvatelstvo.²⁴⁸ 30. prosince byl sice nařízením vlády zaveden nový název Karpatská Ukrajina, poté co byli z vlády postupně odstraněni, především na doporučení Německé říše všichni představitelé rusofilské orientace. Avšak tento název se dlouho neudržel, neboť 18. března maďarské jednotky obsadily i zbylé území Podkarpatské Rusi (Karpatské Ukrajiny) a vyhlásily nad nově zřízeným územím s názvem Kárpátalja prozatímní vojenskou správu.²⁴⁹

Ještě během odstoupení části území docházelo na Slovensku a Podkarpatské Rusi k četným sabotérským akcím radikálních ukrajinských nacionalistů, kteří v listopadu 1938 založili vlastní vojenskou organizaci Karpatská Síť.²⁵⁰ Československá armáda, která měla za úkol stabilizovat poměry, musela čelit mimo jiné i střetům s maďarskou a polskou armádou. Maďarská armáda

²⁴⁴ KÁRNÍK, Z.: *České*. s. 632.

²⁴⁵ SUŠKO, L.: *Podkarpatská*. s. 156.

²⁴⁶ KÁRNÍK, Z.: *České*. s. 632.

²⁴⁷ Tamtéž.

²⁴⁸ TOMEŠ, Josef: *Druhá republika: Od Mnichova k protektorátu*. IN: HÁJKOVÁ, Dagmar – HORÁK, Pavel (eds.): *Republika Československá 1918–1939*. Praha 2018. s. 932. (dále jen: TOMEŠ, J.: *Druhá*.)

²⁴⁹ POP, I.: *Dějiny*. s. 393–394.

²⁵⁰ TOMEŠ, J.: *Druhá*. s. 934.

se pokoušela před jednáním v Komárně vyvolat chaos prostřednictvím různých teroristických útoků a politických provokací.²⁵¹ Jedním z největších konfliktů bylo přepadení železničního mostu a nádraží ve stanici Boržava, skupina maďarských teroristů zde následně odstřelovala osobní vlak. Tento útok organizovaný maďarskou vládou skončil brzy maďarským neúspěchem, neboť již po pěti dnech jednotky SOS (Stráž obrany státu) útočníky odřízly a zajaly. Nicméně maďarské útoky neustávaly, jejich vyvrcholením byly boje, ke kterým došlo během okupace zbytku republiky v březnu 1939. Těchto bojů se účastnily rovněž československé jednotky, které odmítaly opustit území již bývalé Podkarpatské Rusi bez boje.²⁵²

²⁵¹ BORÁK, Mečislav: *Obrana republiky na Podkarpatské Rusi v letech 1938–1939*. IN: BALCAR, M (ed.): *Vznik ČSR 1918 a Podkarpatská Rus (Sborník z mezinárodní konference v Praze)*. Praha 1999. s. 88.

²⁵² Tamtéž, s. 89.

5 Postavení Podkarpatské Rusi v podmínkách první ČSR

Jako součást první ČSR zažila Podkarpatská Rus během velmi krátké doby znatelný rozmach ve všech oblastech. Na tento rozvoj však musela Československá republika vynaložit nemalou část peněz. V roce 1932 udělali čeští národohospodáři statistiku příjmů a výdajů Podkarpatské Rusi a zjistili, že ČSR použila na její rozvoj přibližně 3 miliardy 74 milionů, zatímco od ní přijala zhruba 1 miliardu 615 milionů korun.²⁵³ Rozdíl mezi příjmy a výdaji tedy činil přibližně 1 miliardu 460 milionu korun. Přitom do nákladů nebyly započítány všechny výdaje – zejména na armádu, na některé státní podniky, železnici apod.²⁵⁴ Je to tak určitý důkaz, že i přesto, že se Podkarpatská Rus dočkala autonomie až po necelých dvaceti letech, byla po celou dobu středem československého zájmu.

I přes tento obrovský rozdíl v podobě příjmu a výdajů z Podkarpatské Rusi se však historici shodují na tom, že tyto nemalé výdaje měly určitý smysl a nepochybně Rusínům v meziválečném vývoji pomohly. Například Julie Delibaltová píše o této době jako o době nového národního obrození.²⁵⁵ Vždyť zde během 20. a 30. let nastaly velké změny. Ve městech byly budovány komplexy administrativních budov, obchodních a obytných domů. Stavěly se nové silnice, mosty, rekonstruovaly se železniční tratě. Zřetelné změny zaznamenala především kulturní sféra. Zakládaly se různé spolky, sbory a zájmové kroužky. Výrazně se rozvinula také vydavatelská činnost, na Podkarpatské Rusi mezi válkami vycházelo 75 novin a 42 časopisů, bylo také vydáno více než 300 knih.²⁵⁶ Vzestup zažilo rovněž školství, otevřely se nové obecné školy, gymnázia, ale i odborné školy a internáty především v horských oblastech.²⁵⁷ Politika nově zaujala důležité místo v životech Rusínů, během dvacátých let zde existovalo dokonce 20 politických stran, které postupně začínaly objevovat politickou scénu. Některé z nich později upozorňovaly na nesplnění podmínek saintgermainské smlouvy a dožadovaly se autonomie.²⁵⁸

Co se týče samotné autonomie Podkarpatské Rusi, československá vláda jí během dvacetiletého trvání republiky nikdy z vlastního přesvědčení neposkytla. Přesto bylo několik pokusů o její formulaci. Vladimír Goněc vidí problém v nedostatečné právní úrovni české

²⁵³ ŠVORC, P.: *Zakletá*. s. 108.

²⁵⁴ Tamtéž.

²⁵⁵ DELIBALTOVÁ, J.: *Školství*. s. 17.

²⁵⁶ ŽUPAN, Jevgenij: *Vliv ČSR na rozvoj demokracie na Podkarpatské Rusi mezi dvěma světovými válkami*. IN: BALCAR, M (ed.): *Vznik ČSR 1918 a Podkarpatská Rus* (Sborník z mezinárodní konference v Praze). Praha 1999. s. 12–15. (dále jen ŽUPAN, J.: *Vliv ČSR*.)

²⁵⁷ DELIBALTOVÁ, J.: *Školství*. s. 14–16.

²⁵⁸ ŽUPAN, J.: *Vliv ČSR*. s. 17.

politiky té doby, naráží především na fakt, že samotná tvorba zákonů byla v rukou centralisticky smýšlejících politiků vzhlížejících k francouzskému právu, které nikdy nemohlo být v nezměněné podobě aplikováno na ČSR.²⁵⁹ Jedním z mála politiků, kteří si uvědomovali tento problém a snažili se prosadit autonomii Podkarpatské Rusi, byl Zdeněk Peška. Věděl, že autonomie je nezbytná pro vyřešení jazykové otázky, neboť pouze nový celostátní jazykový zákon mohl posílit roli ukrajinštiny nejen na úřadech, ale i veřejném životě. Ukrajinsko-rusínský jazyk totiž neměl postavení státního jazyka, proto českoslovenští úředníci na Podkarpatské Rusi neměli povinnost tento jazyk ovládat.²⁶⁰ Pro obyčejného Rusína tak bylo mnohdy velmi komplikované se na úřadech dorozumět.

V konečném důsledku lze však s jistotou prohlásit, že připojení Podkarpatské Rusi k první Československé republice bylo pro Rusíny nejlepším možným řešením i navzdory nesplnění některých podmínek saintgermanické smlouvy. I přesto, že společné soužití v jednom státě trvalo pouhých dvacet let, zapsala se Podkarpatská Rus neodmyslitelně do dějin Československa. Pokud tedy budeme chtít komplexně studovat meziválečné dějiny naší republiky, je nezbytné, abychom věnovali pozornost i této oblasti.

²⁵⁹ GONĚC, Vladimír: *Autonomie Podkarpatské Rusi jako problém úrovně práva a právního smýšlení*. In: Československá historická ročenka, 2, 1997, s. 82.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 78.

Závěr

I přesto, že Podkarpatská Rus tvořila s Československem jeden společný stát pouhých dvacet let, máme k dispozici z tohoto období významné množství pramenů, které mohou historikovi pomoci komplexně pochopit problematiku první Československé republiky jakožto jednoho společného státu s Rusíny. Jedním z typů pramenů z prostředí Podkarpatské Rusi, které jsou pro historika dostupné, jsou i literární prameny. V případě této bakalářské práce se jednalo o díla Ivana Olbrachta, Karla Čapka a Zdeňka Matěje Kuděje. Všichni tři přinesli prostřednictvím svých knih zajímavé informace, které posloužily pro komparaci s odbornými historickými pracemi.

Pramen Z. M. Kuděje referoval z větší části o době, kdy území Podkarpatské Rusi nebylo ještě součástí první Československé republiky a kdy Rusíni se zbraní v ruce rozhodovali o svém osudu. Kuděj ve své knize prokázal výbornou orientaci v historii tohoto území, převážně v době od konce první světové války až po připojení k ČSR. V této části pramenu jsem na základě metody obsahové analýzy našel mnoho detailních informací týkajících se ať už samotného průběhu povstání, jednotlivých jednání, či následné maďarské a rumunské reakce. Tyto informace pak z velké části odpovídají realitě, jakou najdeme v odborné literatuře. Jsou zde i však takové údaje, které Kuděj do určité míry pozměnil pro potřeby čtenářsky atraktivnějšího díla. Nicméně musíme brát v potaz, že i přesto, že zde nalezneme některé historicky nepřesné, či nedokonalé informace, jedná se v první řadě o beletristické dílo, které má primárně sloužit jako odpočinková literatura. Je tedy obdivuhodné jak i po stránce historické je toto dílo propracované. Nabízí se zde srovnání s dalšími meziválečnými prameny tohoto typu.

S nadsázkou můžeme prohlásit, že chronologicky na toto dílo navazuje román Ivana Olbrachta, který prostřednictvím loupežníka Šuhaje popisuje první roky Podkarpatské Rusi v novém státě. Olbrachtův román se nemůže vyrovnat *Horalské republice*, co do množství informačního obsahu vhodného pro porovnání s odbornou literaturou. Přináší spíše útržky informací ať už o československých četnicích v Koločavě, národnostním složení, náboženském rozkolu, ale i hospodářství a správě v této oblasti Podkarpatské Rusi. Podobně jako Kuděj se ani Olbracht zcela nedržel historické látky a taktéž si svůj příběh pro literární potřebu upravil, k čemuž se ostatně i později sám přiznal.

Karel Čapek zasadil svůj příběh patrně do doby, kdy v první Československé republice vrcholila světová hospodářská krize. Výraz „patrně“ je zde zcela na místě, neboť bližší informace o časovém zařazení děje pramen bohužel neposkytuje. I přesto je možné rozpoznat,

že obsah pramene je po stránce chronologické nejmladší. Nicméně Čapek na rozdíl od svých předchůdců věnoval věcným informacím o každodennosti života na Podkarpatské Rusi, které by umožnily komparaci s odbornou literaturou, minimum prostoru ve své práci. Pouze okrajově pramen komentuje problematiku hospodářství a náboženství, či fenomén rusínské emigrace do USA nebo vysokou negramotnost tohoto kraje. Na rozdíl od svých kolegů tyto informace v díle nijak podrobněji nerozvádí, neboť prioritou pro něj bylo pouze stručné nastínění tamější situace. Zatímco Olbracht se pokusil danou problematiku, kterou se v prameni zabýval, alespoň částečně objasnit, pravděpodobně na základě vlastních zkušeností, aby i běžný čtenář měl určitou rámcovou představu o dění na Podkarpatské Rusi.

Ivan Olbracht a Karel Čapek věnovali Podkarpatské Rusi pozornost mimo jiné i ve své novinářské tvorbě. Jedna rozsáhlá Olbrachtova reportáž a tři kratší Čapkovy články jsou určitým důkazem, že oba autoři měli k tomuto území eminentní vztah. Oba upozorňovali na bídu, se kterou se meziválečná Podkarpatská Rus potýkala. Pouze Čapek se pokoušel tento problém řešit, když vyzýval čtenáře, aby rusínskému obyvatelstvu přispěli. Kdežto Olbracht měl daleko podrobnější analýzu problémů, které Podkarpatskou Rus sužovaly, nicméně s nějakým konkrétním návrhem, který by mohl místním obyvatelům pomoci, nepřišel.

Podkarpatská Rus byla již v meziválečném období mezi spisovateli vyhledávanou destinací. Přijížděli sem z jednoho prostého důvodu, aby si zde odpočinuli od společnosti a načerpali inspiraci pro svá díla. Nelze tedy hovořit o nějakém organizovaném posílání literátů na Podkarpatskou Rus ze strany státu. Na vybranou ovšem neměli úředníci, vojáci, lékaři, či učitelé, kteří sem byli mnohdy zcela nedobrovolně převeleni. Nicméně i oni se společně se všemi spisovateli, kteří tento kraj v době trvání první Československé republiky navštívili, zasloužili o určitou informovanost českých občanů o tomto prostředí. Největší odezvu mezi čtenáři zaznamenala právě prozaická díla, jejichž prostřednictvím se značná část české veřejnosti dozvěděla i několik věcných informací o nejvýchodnějším cípu republiky.

U všech mnou zvolených pramenů byl děj postaven na reálném základu nebo se alespoň inspiroval reálnou událostí. Tento fakt hrál ve výsledku klíčovou roli, neboť samotnému sepsání knih předcházelo komplexní poznání prostředí Podkarpatské Rusi, v případě *Horalské republiky* a *Nikolaje Šuhaje loupežníka*, pak i práce s historickou látkou. Díla Z. M. Kudějě, K. Čapka a I. Olbrachta jsou tak důkazem, že i prameny literární povahy mohou leckdy obsahovat faktické informace, které zcela korespondují se skutečností, jakou nalezneme v odborné literatuře.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

ČAPEK, Karel: *Hordubal*. Praha 2009.

ČAPEK, K.: *Jako každé zimy*. Lidové noviny, č. 640, 22. 12. 1935, s. 2.

ČAPEK, K.: *Příprava*. Lidové noviny, č. 12, 20. 3. 1938, s. 3.

ČAPEK, Karel: *Vesnice bez soli*. Lidové noviny, č. 29, 17. 1. 1935, s. 7.

GOLOMBEK, Bedřich: *Podkarpatská tragédie (Nejvyšší soud v Brně)*. In: Lidové noviny, č. 620, 14. 10. 1932, s. 8.

KUDĚJ, Zdeněk Matěj: *Horalská republika: Román z Podkarpatské Rusi*. Praha 1932.

OLBRACHT, Ivan: *Boj o kulturu na Podkarpatské Rusi*. Literární noviny, č. 16, září 1931, s. 5.

OLBRACHT, Ivan: *Boj o kulturu na Podkarpatské Rusi II*. Literární noviny, č. 18, říjen 1931, s. 3.

OLBRACHT, Ivan: *Boj o kulturu na Podkarpatské Rusi III*. Literární noviny, č. 19, listopad 11. 1931, s. 4.

OLBRACHT, Ivan: *Boj o kulturu na Podkarpatské Rusi IV*. Literární noviny, č. 20, listopad 11. 1931, s. 3–4.

OLBRACHT, Ivan: *Nikola Šohaj loupežník*. Praha 2005.

Literatura

BORÁK, Mečislav: *Obrana republiky na Podkarpatské Rusi v letech 1938–1939*. IN: BALCAR, M (ed.): *Vznik ČSR 1918 a Podkarpatská Rus (Sborník z mezinárodní konference v Praze)*. Praha 1999. s. 87–95.

BUDÍN, Viktor: *Podkarpatská Rus očima Čechů*. Praha 1996.

BUREŠOVÁ, Jana: *Některé projevy vztahů Čechů a Podkarpatské Rusi v prvních letech existence Československé republiky*. In: *Československá historická ročenka*, 2, 1997, s. 127–131.

DANILÁK, Michal – GONĚC, Vladimír – ŠVORC, Peter: *Na úvod*. In: *Československá historická ročenka*, 2, 1997, s. 9–12.

DANILÁK, Michal: *Podkarpatská Rus v politice susedných štátov (1918–1938)*. In: ŠVORC, P. – DANILÁK, M. – HEPPNER, H. (eds.): *Veľká politika a malé regióny 1918–1939. Malé regióny vo veľkej politike, veľká politika v malých regiónoch. Karpatský priestor v medzivojnovom období (1918–1939)*. Prešov – Graz 2002. s. 59–82.

DELIBALTOVÁ, Julia: *Školství na Podkarpatské Rusi ve 20. letech 20. století*. In: HUBENÝ, David (ed.): *PAGINAE HISTORIAE* 23, 2015, č. 2, s. 7–20.

- GONĚC, Vladimír: *Autonomie Podkarpatské Rusi jako problém úrovně práva a právního smýšlení*. In: *Československá historická ročenka*, 2, 1997, s. 71–82.
- HARNA, Josef: *Česká a slovenská historiografie a publicistika o Podkarpatské Rusi*. In: *Československá historická ročenka*, 2, 1997, s. 13–19.
- HELAN, Pavel: *Církevní spektrum*. IN: HÁJKOVÁ, Dagmar – HORÁK, Pavel (eds.): *Republika Československá 1918–1939*. Praha 2018. s. 328–336.
- HOLEC, Roman: *Postoj Čechov a Slovákův k Rusínům v předvečer prvej světověj vojny*. In: *Československá historická ročenka*, 2, 1997, s. 29–38.
- HOLUB, Ota: *Věc: Loupežník Nikola Šuhaj*. Praha 1983.
- JEMELKA, Martin: *Inventura 1930*. IN: HÁJKOVÁ, Dagmar – HORÁK, Pavel (eds.): *Republika Československá 1918–1939*. Praha 2018. s. 464–478.
- KÁRNÍK, ZDENĚK: *České země v éře první republiky (1918–1938)*. 3. díl. *O přežití a o život (1936–1938)*. Praha 2003
- KÁRNÍK, Zdeněk: *České země v éře první republiky (1918–1938)*. 2. díl. *Československo a české země v krizi a ohrožení*. Praha 2002.
- KLIMEŠ, Roman: *Vlajka Podkarpatské Rusi – národní vlajka karpatských Rusínů*. In: HUBENÝ, David (ed.): *PAGINAE HISTORIAE* 23, 2015, č. 2, s. 63–77.
- KOBLASA, Pavel: *Velkostatky uherských magnátů na Podkarpatské Rusi*. In: HUBENÝ, David (ed.): *PAGINAE HISTORIAE* 23, 2015, č. 2, s. 78–90.
- KOLÁŘ, František: *Podkarpatská Rus na Pařížské mírové konferenci*. In: *Československá historická ročenka*, 2, 1997, s. 61–70.
- KONEČNÝ, Stanislav: *Rusíni na Slovensku a vznik československého státu*. IN: BALCAR, M (ed.): *Vznik ČSR 1918 a Podkarpatská Rus (Sborník z mezinárodní konference v Praze)*. Praha 1999. s. 57–73.
- KRLÍN, Jan: *Definitivní stanovení hranice Československa a Rumunska na Podkarpatské Rusi po roce 1918*. In: HUBENÝ, David (ed.): *PAGINAE HISTORIAE* 23, 2015, č. 2, s. 110–140.
- LICHTEJ, Ihor: *Organizácia a činnosť Civilnej správy jako mocenského orgánu Podkarpatskej Rusi*. In: In: ŠVORC, P. – DANILÁK, M. – HEPPNER, H. (eds.): *Veľká politika a malé regióny 1918–1939. Malé regióny vo veľkej politike, veľká politika v malých regiónoch. Karpatský priestor v medzivojnovom období (1918–1939)*. Prešov – Graz 2002. s. 93–103.
- MIKLÁŠ, Martin: *Prohibice v ruských zemích a ve spojených státech amerických*. Praha 2014. (nepublikovaná diplomová práce)
- NOVOTNÝ, Vladimír: *Podkarpatoruský fenomén v české próze*. In: HOŘEC, Jaromír (ed.): *Střední Evropa a Podkarpatská Rus*. Praha 1997. s. 55–61.
- POKORNÝ, Jiří: *Vzdělání a výchova*. IN: HÁJKOVÁ, Dagmar – HORÁK, Pavel (eds.): *Republika Československá 1918–1939*. Praha 2018. s. 337–350.
- POP, Ivan: *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. Praha 2005.

- POP, Ivan: *Rusínská společnost na rozcestí*. IN: BALCAR, M (ed.): *Vznik ČSR 1918 a Podkarpatská Rus* (Sborník z mezinárodní konference v Praze). Praha 1999. s. 28–34.
- POP, Ivan: *Stručná historie státu*. Podkarpatská Rus. Praha 2005.
- RYCHLÍK, Jan – RYCHLÍKOVÁ, Magdaléna: *Hospodářský, sociální, kulturní a politický vývoj Podkarpatské Rusi 1919–1939*. Studie národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, č. 3, 2013.
- RYCHLÍK, Jan – RYCHLÍKOVÁ, Magdaléna: *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918–1946*. Praha 2016.
- RYCHLÍK, Jan: *Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa*. Praha 2018
- ŘEHÁK, Daniel: *Přehled dopisovatelů Lidových novin z Podkarpatské Rusi*. In: HUBENÝ, David (ed.): *PAGINAE HISTORIAE* 23, 2015, č. 2, s. 179.
- SUŠKO, Ladislav: *Podkarpatská Rus jako autonómna krajina pomníchovskej – druhej ČSR*. In: *Československá historická ročenka*, 2, 1997, s. 145–163.
- ŠVORC, Peter: *Podkarpatská Rus a Slovensko v medzivojnovom Československu – hľadanie novej koexistencie*. In: HUBENÝ, David (ed.): *PAGINAE HISTORIAE* 23, 2015, č. 2, s. 202–232.
- ŠVORC, Peter: *Začlenenie Podkarpatskej Rusi do ČSR (1918-1920)*. In: *Československá historická ročenka*, 2, 1997, s. 39–60.
- ŠVORC, Peter: *Zakletá zem: Podkarpatská Rus 1918–1946*. Praha 2007.
- TOMEŠ, Josef: *Druhá republika: Od Mnichova k protektorátu*. IN: HÁJKOVÁ, Dagmar – HORÁK, Pavel (eds.): *Republika Československá 1918–1939*. Praha 2018. s. 927–946.
- TÓTH, Andrej: *Vojenské obsazení Podkarpatské Rusi Maďarským královstvím v březnu 1939*. In: HUBENÝ, David (ed.): *PAGINAE HISTORIAE* 23, 2015, č. 2, s. 256–314.
- ZILYNSKYJ, Bohdan: *Poznámky k českému výzkumu dějin Podkarpatské Rusi*. In: *Československá historická ročenka*, 2, 1997, s. 137–144.
- ŽADANSKÝ, Juraj.: *Hospodársky a sociálny vývoj Podkarpatskej Rusi*. Bratislava 1993.
- ŽADANSKÝ, Juraj: *Pol'nohospodárstvo a lesné hospodárstvo v rámci celkového hospodárskeho a sociálneho vývoja Podkarpatskej Rusi*. In: *Česko-slovenská historická ročenka* 2, 1997, s. 95–114.
- ŽUPAN, Jevgenij: *Vliv ČSR na rozvoj demokracie na Podkarpatské Rusi mezi dvěma světovými válkami*. IN: BALCAR, M (ed.): *Vznik ČSR 1918 a Podkarpatská Rus* (Sborník z mezinárodní konference v Praze). Praha 1999. s. 7–18.

Resumé

Despite the fact that Carpathian Ruthenia formed one common state with Czechoslovakia for just twenty years, we have to available a significant number of sources from this period that can help the historian comprehensively understand the issue of the First Czechoslovak Republic as one common state with the Rusyns. Literary sources are one types of sources from the Carpathian Ruthenia, which the historian has at his disposal.

The aim of the bachelor's thesis was to compare fiction of the interwar period on motifs from Carpathian Ruthenia environment, as a historical sources with professional literature. For the needs of this thesis, three works by Czech authors were selected. The first one *Horalská republika* by Zdeněk Matěj Kuděj, describes the situation in Carpathian Ruthenia immediately after the end of the first world war. In the book, Kuděj has demonstrated an excellent orientation in the history of this territory, especially as regards the eastern part of Carpathian Ruthenia. In the source can we find a lot of detailed information about Hucul uprising, individual negotiations and the subsequent Hungarian and Romanian occupation, that corresponds to the reality in the professional literature.

The plot of the second source *Nikola Šuhaj loupežník* by Ivan Olbracht is set in the early years of the common state, when chaos reigned in Carpathian Ruthenia. Although Olbracht's novel cannot match the *Horalská republika* in terms of the amount of historical material, it has also brought us several important facts. However, these are rather snippets of information about the Czechoslovak gendarmes in Kolochava, the national composition, as well as the economy and administration in this part of Carpathian Ruthenia. The third source Karel Čapek's *Hordubal*, which is most likely set in the period of the peak of the Great depression, it contains the least amount of information of all three sources that would allow comparison with professional literature. Only marginally does the source touch on the economy and religion or the phenomenon of Rusyn emigration to the USA, ort the high illiteracy rate in this region. Ivan Olbracht and Karel Čapek, among others, devoted a certain amount of space to Carpathian Ruthenia in their newspaper works, which is a proof that both of them had an eminent relationship to this territory.

Despite the fact all three authors adapted their story for literary purposes, it is proof that literary sources can sometimes contain factual information that completely corresponds to the reality that can we found in professional literature.